

SZENCI MOLNÁR ALBERT EMLÉKKONFERENCIA
KONFERENCIAKÖTET

SZERKESZTETTE:
DR. SOMOGYI ALFRÉD

„...AZ ÚRISTEN VAGYON MIVELÜNK...”

**SZENCZI MOLNÁR ALBERT EMLÉKKONFERENCIA
KONFERENCIAKÖTETE**

**SZERKESZTETTE:
DR. SOMOGYI ALFRÉD**

Kiadja: Selye János Egyetem, Református Teológiai Kara

Szerzők:

Dr. Kerekes József István PhD., Dr. Péter Éva, PhD., Dr. habil. Petrőczy Éva, PhD.;
doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD.; Mgr. Süll Kinga, PhD.; Prof. Dr. Szabó András DSc

Szerkesztő:

doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD., a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti
Tudományok Tanszékének docense, a kar dékánja

Kiadvány műfaja: tanulmánykötet

Szakmai lektor:

doc. ThDr. Lévai Attila, PhD., egyháztörténész, a Selye János Egyetem Református Teológiai
Kara Történeti Tudományok Tanszékének docense;

Mgr. et Mgr. Buza Zsolt, PhD., egyháztörténész, református lelkész, Szlovákiai Református
Keresztyén Egyház, Pozsonyi Egyházközség;

Kiadás éve: 2024., 1. kiadás

ISBN: 978-80-8122-499-7

© Szerzők és Selye János Egyetem Református Teológiai Kara.

SELYE JÁNOS EGYETEM – REFORMÁTUS TEOLÓGIAI KAR

**„...AZ ÚRISTEN VAGYON
MIVELÜNK...”**

**SZENCZI MOLNÁR ALBERT EMLÉKKONFERENCIA
KONFERENCIAKÖTETE**

**SZERKESZTETTE:
DR. SOMOGYI ALFRÉD**

Komárom
2024

*Szenczi Molnár Albert születésének 450. és halálának 390. évében,
a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara
és a Calvin J. Teológiai Akadémia,
Szenczi Molnár Albert Emlékkonferenciát
tartott 2024. április 25-én, Komáromban,
a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara
Pálóczi Czinke István termében.*

Az emlékkonferencia programja:

9.00 – 9.30	Érkezés, regisztráció, megnyitó
9.30 – 9.45	Szenczi Molnár Albert jubileumi emlékévek (2024-2034) tiszteletére kibővített, a reformáció történetét ismertető vándorkiállítás bemutatása.
9.45 – 10.15	Szabó András: Egy rendkívüli életpálya: Szenczi Molnár Albert
10.15 – 10.45	Petrőczy Éva: Szenczi Molnár Albert, mint irodalmi hős
10.45 – 11.05	Süll Kinga: Szenczi Molnár Albert zsoltárfordításainak zenei vonatkozásai
11.05 – 11.25	Péter Éva: Genfi zsoltárok a magyar kórusirodalomban
11.25 – 11.40	kávészünet
11.40 – 12.00	Kerekes József István: Noha Szenczi (munkássága) mindenkié, Szenczi Molnár Albert egyedül az Istené!
12.00 – 12.20	Millisits Máté: Szenczi Molnár Albert Naplójának egyház- és művelődéstörténeti vizsgálata
12.20 – 12.40	Somogyi Alfréd: Szenczi Molnár Albert emlékezete Felvidéken
12.40 – 12.45	A konferencia zárása

Programbizottság:

Doc. ThDr. Lévai Attila, PhD.
Doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD.
ThDr. Szénási Lilla, PhD.
Mgr. Süll Kinga, PhD.

Szervezőbizottság:

ThDr. Öllös Erzsébet
PaedDr. Petheő Attila, PhD.

TARTALOMJEGYZÉK

Szerkesztői előszó	7
Szabó András Egy rendkívüli életpálya: Szenci Molnár Albert (1574–1634)	9
Petróczi Éva Szenci Molnár Albert, mint „irodalmi hős”	23
Süll Kinga Szenci Molnár Albert zsoltárainak zenei vonatkozásai	46
Péter Éva Genfi zsoltárok a magyar kórusirodalomban	57
Kerekes József István Noha Szenczi (munkássága) mindenkié, Szenci Molnár Albert egyedül az Istené	70
Somogyi Alfréd Szenci Molnár Albert emlékezete Felvidéken	77
Szerzőink	87

SZERKESZTŐI ELŐSZÓ

A 2024-es esztendőt a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház, Szcenci Molnár Albert emlékévének nyilvánította. Ez nem véletlen, hiszen zoltárfordítónk Szencen – a Pozsonyi Református Egyházmegyéhez tartozó Réteboldogfai Református Egyházközség leányegyházának területén – született 450 évvel ezelőtt, és 2024-ben emlékeztünk halálának 390. évfordulójára is.

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház és a Pozsonyi egyházmegye is több rendezvénnyel emlékezett meg Szcenci Molnár Albertről. Például egyházunk javasolta a gyülekezeteknek, hogy ebben az évben minden istentiszteleten énekeljenek el legalább egy zoltárt. Számos előadás és kiállítás valósult meg, amivel emlékeztünk a bibliafordító, zoltárfordító, nyelvész, szótáríró, prédikátor áldásos szolgálatára és hálát adtunk érte az Úrnak.

Az emlékév rendezvényeihez kapcsolódott a mi teológiánk, a Selye János Egyetem Református Teológiai Kara is. Örömmel szerveztük meg tavasszal a Szcenci Molnár Albert Emlékkonferenciát és adjuk most közre a konferencia nyomán ezt a tanulmánykötetet.

Észre fogja venni az olvasó, hogy a kötetben nem egységes Szcenci Molnár Albert nevének az írása. Egyes szerzők a „Szcenci”, mások a „Szenci” változatot használják. Szerkesztőként, meghagytuk a szerzők által használt formát a tanulmányokban és nem kívántuk egységesíteni a név írását, hiszen az eddigi szakirodalomban is találkozunk mindkét írásmóddal.

Kívánom, hogy a tanulmányok olvasása során, erősödjön minden Kedves Olvasóban az az igaz érzés, amit a kötet címe fejez ki, hogy *„az Úristen vagyon mivélünk”*, hiszen ilyen elődökkel, mint amilyen Szcenci Molnár Albert volt és olyan maradandó alkotásokkal, mint a máig énekelt zoltárfordításai, bizonyosak lehetünk afelől, hogy az Úristen valóban velünk van! Van terve és célja velünk, a teológiánkkal, az egyházunkkal és felvidéki magyar református népünkkel is. Ennek a tervnek és célnak a megértéséhez olyan odaadó hitre van szükségünk, mint amilyen Szcenci Molnár Albert végezte a maga szolgálatát Isten nevének dicsőségére és szeretett magyar református népe hitben való növekedéséért!

Legyen áldott az ő emléke közöttünk!

Somogyi Alfréd

SZABÓ ANDRÁS:

**EGY RENDKÍVÜLI ÉLETPÁLYA: SZENCI MOLNÁR
ALBERT (1574–1634)**

Abstract: *An Extraordinary Career: Albert Szenci Molnár (1574-1634)*

In Hungary in the 16th and 17th centuries, the careers of Protestant intellectuals were quite regulated, ending in teaching and pastoral posts. In comparison to theirs, the life of Albert Szenci Molnár was radically different. He was constantly on the move, visiting many schools and universities, but never staying in one place for more than three years. His father was a miller, an occupation which was poorly evaluated at the time, and which could have meant social exclusion for the family members. He studied for a long time in Germany, where he also wanted to realise his literary plans, but he did not accept any job offers in Hungary. Because of his slowly becoming aged, he wanted to marry, but in this respect all of his three proposals proved to be unsuccessful. He was a humanist, wrote a diary, told a lot about himself in his works and let his portrait drawn twice. He finally succeeded in marrying Kunigunda Ferinari, the granddaughter of Professor Caspar Cruciger of Wittenberg, who was left alone with three children. As a result, German became the language of communication within the family. He did not like regular teaching and clerical jobs, and if he took one, it did not last long. He spent only the last ten years of his life in Hungary and Transylvania. Behind his extraordinary, and very unconventional, career, his outstanding achievement, the enriching of the literature of the Reformation proved to be a real intellectual bravado.

Keywords: *intellectual career, Albert Szenci Molnár, millers, Kunigunda Ferinari*

Absztrakt: *Egy rendkívüli életpálya: Szenci Molnár Albert (1574–1634)*

A 16–17. századi Magyarországon a protestáns értelmiségiek életpályája meglehetősen szabályozott volt, s tanári, valamint lelkési állásokkal végződött. Ehhez képest Szenci Molnár Albert élete radikálisan másként alakult. Állandóan vándorolt, számos iskolában és egyetemen megfordult, egy helyen három évnél

tovább nem tartózkodott. Édesapja molnár volt, e foglalkozás megítélése ekkoriban eléggé rossz volt, ez társadalmon kívüliséget jelenthetett a családtagok számára is. Hosszú ideig tanult Németországban, s irodalmi terveit is itt akarta megvalósítani, nem fogadta el a magyarországi állásajánlatokat. Életkora miatt nősülni akart, de ez egyelőre csak három sikertelen leánykérést eredményezett. Humanista jellemvonása volt a személyesség, naplót írt, sokat elmondott magáról a műveiben, kétszer is megrajzoltatta az arcképét. Végül sikerült megnősülnie, elvette feleségül a három gyerekkel egyedül maradt Kunigunda Ferinarit, Caspar Cruciger wittenbergi professzor unokáját. Ez azzal járt, hogy a családon belül a német lett a kommunikáció nyelve. Nem szerette a szabályos tanári és lelkészi állásokat, ha elvállalt ilyet, az nem tartott sokáig. Életének csak az utolsó tíz évét töltötte Magyarországon és Erdélyben. Rendkívüli, és az akkor szokásostól eltérő életútja mögött ott magaslik kiemelkedő teljesítménye, a reformáció irodalmának kiteljesítése.

Kulcsszavak: Szenci Molnár Albert, értelmiségi életpályá, molnárok, Kunigunda Ferinari

A 16–17. századi Magyarországon és Erdélyben minden társadalmi rétegben és minden foglalkozásban volt egy minta, hogy egy „rendes”, az íratlan szabályokhoz alkalmazkodó embernek hogyan kell leélnie az életét. Ugyanakkor voltak kivételes tehetségű emberek, akik a szűk keretekbe nem tudtak, nem akartak beilleszkedni, s így hoztak létre hatalmas életművet; ilyen volt Szenci Molnár Albert is. Nézzük meg először, hogyan nézett ki egy átlagos református egyházi értelmiségi karrierje ebben a korban.

Képzelt átlag református egyházi értelmiségi emberünk jobbágy- vagy mezővárosi polgárcsaládból származik, esetleg lelkész, vagy tanár fia, s az alapfokú iskola/iskolák után egy nevesebb kollégium (mondjuk Sárospatak, Debrecen, Pápa, esetleg Várad vagy Gyulafehérvár) diákja lesz, ahol főiskolai szintű képzést kap. Innen többfelé vezethet az útja: ha nem megy azonnal külföldi egyetemre, akkor egy kisebb iskola rektoraként folytathatja a pályáját. Nyitva van még az útja a külföldi peregrináció felé, de maradhat tanár, vagy felszentelhetik lelkésszé. Aki eljut külföldre, ebben a korszakban főként Wittenbergbe és/vagy Heidelbergbe, az átlagban egy-három esztendeig

tartózkodik kinn. A rövid peregrinációnak két oka van: a pénzhiány, illetve az otthoni tanár- és lelkészhiány. Kivételes helyzetben csak azok vannak, akik elvállalják egy főnemesi család sarjának tanítását, ők akár tíz esztendeig is külföldön tartózkodhatnak, s bejárhatják Európát. Hazatérve a peregrinusok az egyházi értelmiség felső rétegének számítanak, ők az ún. akadémikusok, szemben a csak itthon tanult domidoctusokkal.¹ Többnyire ismét tanári állással kezdik, megnősülnek, majd túlnyomó többségük elvállal egy jól fizető lelkészi állást. Közülük kerülnek ki általában az egyház vezetői, az esperesek és a szuperintendensek. Itt csak azok a területek kivételek, ahol kevés az akadémikus: például a Felső- és Alsó-Dunamellék, illetve a Dunántúl déli része.

Szenci Molnár Albert életpályáját vizsgálva az elmondottakhoz képest radikálisan mást találunk. Kezdjük az elején, a családján. Hármasként neve beszélő név: Szencen született és az apja molnár volt, pontosabban faragómolnár, aki malmokat is tudott építeni, tehát az ácsmesterséghez is értett. A molnárok nem voltak a társadalom elfogadott és kedvelt tagjai, s ez nemcsak nálunk volt így, hanem egész Európában. Az előítéletek annyira mélyen gyökereztek a köztudatban, hogy a 20. századig sokszor még értelmiségiek is komolyan vették őket. Nem csak a lopásról van szó, amivel gyakran vádolták őket: a tudós, ördögös molnár a magyar néphit természetfeletti erejű személyisége, cimboraságban áll a boszorkányokkal, ért az állatok gyógyításához, kapcsolatban áll a vízi lényekkel, el tudja űzni a patkányokat. Különleges összeköttetésben van az ördöggel is, néha saját segítő ördögei vannak. Az európai hagyományban ugyanezeket az elemeket találjuk meg: a településen többnyire kívül lévő malom működtetőjéhez ördög-, rabló- és varázslótörténetek kapcsolódnak, a róla szóló népdalok ugyanakkor sokszor házasságtörésről és szexuális szabadságokról is szólnak. Mindez valószínűleg törvényekben is megjelenő társadalmi kizártságot is jelentett a molnárok számára egészen a 19. századig. Ezzel egy időben kettős megítélés alá estek, a molnárok lehettek ugyanis barátságosak és a vidék jötevői is.

¹ KLANICZAY Tibor, „Értelmiség egyetem nélküli országban”, in KLANICZAY Tibor, *Palas magyar ivadéka*, 77–85 (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985).

Szenci Molnár életében talán mégsem véletlen az állandó nyugtalanság, ott-hontalanság és vándorlás; a társadalmon kívüliség már gyermekkori élménye lehetett.²

S ha már a születéséről beszélünk, érdemes felhívni rá a figyelmet, hogy a naplójának kora gyerekkoráról szóló bejegyzései önkéntelenül is egyfajta kiválasztottság-tudatot tükröznek. Amikor 1574. augusztus 30-án megszületett, idősebb Molnár Albert úgy gondolta, hogy a családi tradíció folytatódik. A fiú később így írta le ezt: „Apám odafutva hozzám, újszülött gyermekéhez, rögtön szekercéjét nyújtotta felém, hogy fogjam meg. Ezzel a jellel kimutatta, hogy azt óhajtja, lépjek a nyomdokaiba. Ezt az esetet drága édesanyám gyakran feleltegette a gyermekkori ácsolásaimon csodálkozó embereknek.”³ Az ács apa újszövetségi utalása mellett a betlehemi csillag párja is megjelenik a naplóban, csak éppen három évvel később: első emléke ugyanis az 1577-es, szabad szemmel is látható üstökös volt, amit anyja mutatott meg neki.⁴

Szenci Molnár hazai iskoláztatása is rendkívüli: tizenkét évesen, 1586-ban elindul otthonról, s attól kezdve folyamatosan vándorol, egy helyen soha többet nem marad meg három esztendőnél. Különleges érzéke van ahhoz, hogy fontos emberekkel találkozzon, fontos helyeket keressen fel, jelentős eseményekbe botoljon. Először Győrben tanul, ahol Sibolti Demeter evangélikus lelkész prédikációit hallgatja, könyveit olvassa, majd a gönci iskolát látogatja, éppen akkor, amikor a vizsolyi Biblia munkálatai a végső fázisukba érnek. Másfél év debreceni tanulás közben időt szakít arra, hogy meglátogas-

² SZABÓ András, „A szenci molnár fia”, in SZABÓ András, *„Bizontalan helyeken búdosunk”: Szenci Molnár Albert a magyar és európai szellemi életben*, Monographiae Comaromienses 5, 9–10 (Dunaszerdahely–Komárom: Lilium Aurum – Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 2011).

³ SZENCI MOLNÁR Albert, *Naplója*, kiad. SZABÓ András, *Historia litteraria* 13 (Budapest: Universitas Kiadó, 2003), 53, 104. – Az életrajz tényeit a továbbiakban is innen veszem külön nem megjegyezve.

⁴ SZENTPÉTERI Márton, „Szenci Molnár megőrül: Előzetes egy jövőbeli pszichohistóriai tanulmányhoz”, in L. SIMON László és THIMÁR Attila szerk., *Az olvasó – az olvasás: Irodalmi tanulmányok*, 131–148 (Budapest: Fiatal Írók Szövetsége, 1999), 143–144.

sa Nagybányán tehetséges nemzedéktársát, Újfalvi Imrét.⁵ Még egy hónapra visszatér 1590 elején Göncre, tanúja és küldöncként résztvevője is a Biblia kinyomtatásának; Károlyi Gáspár leveleit viszi át a közeli Vizsolyba a nyomdának.⁶

1590-ben kezdi meg külföldi peregrinációját, a jelek szerint az akkor még jómódú családja költségén, de ő maga is keres pénzt: egy kassai polgárcsaládnál nevelősködik hat hónapig. Ezzel ismét csak a kivételek közé tartozik, a legtöbb peregrinus kiadásait főnemesek, jómódú polgárok, városok fedezték. Először a hagyományok szerint Wittenbergbe megy, de itt is külföncként viselkedik, nem lép be a magyar diáktársaságba a coetusba, sőt átmegy Drezdába, s ott visszairatkozik egy gimnáziumba – ő az egyetlen magyarországi peregrinus, aki ilyet csinál, ráadásul ezt a lépést megismétli később Straßburgban is.⁷ Ha idáig nem tudott jól németül, Drezdában mindenképpen megtanulja a nyelvet, hiszen nincsenek körülötte magyar diáktársak. Vegyük figyelembe, hogy az oktatás nyelve ebben az időben közép- és felsőszinten a latin volt, ezért a magyar anyanyelvű peregrinusok többsége nem tanulta meg jól a német nyelvet. A mindennapi élethez elég volt a konyhanyelv, értelmiségi közegeben pedig jól működött a latin.

1592-ben Heidelberg református egyetemét keresi fel, majd a következő évben – ahelyett, hogy hazatérne, mint a többiek ennyi idő után – tovább lép a strasbourgi főiskolára. Közben apja elszegényedik, úgyhogy ösztöndíjért folyamodik, amit meg is kap. Straßburgban a retorikai, nyelvi és jogi képzés volt erős, Magyarországról inkább nemesek látogatták.⁸ A helyi egyház és

⁵ OLÁH Róbert szerk., *Újfalvi Imre pere és műveltsége: Tanulmányok és szövegekölzések*, (Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2019).

⁶ SZENCI MOLNÁR Albert. *Költői művei*, kiad. STOLL Béla, Régi magyar költők tára XVII. század 6 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971), 467. – Szenci Molnár Albert ajánlása Móric, hesseni tartománygrófnak a hanau Bibliában.

⁷ Ne feledjük persze, hogy 1590-ben még csak tizenhat éves, jóval fiatalabb a külföldön tanuló magyar diákok átlagánál.

⁸ SZABÓ András, „Magyarországi diákok a 16. századi strasbourgi főiskolán”, in JANKOVICS József, JANKOVITS László, SZILÁGYI Emőke Rita, ZÁSZKALICZKY Márton szerk. *Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára*, 105–114 (Budapest: reciti, 2015).

iskola vezetését ráadásul ekkor már erősen kézben tartották az evangélikusok – megint csak nem tipikus képzési hely egy magyar református teológusnak. Három esztendő után ez a felekezeti különbözőség vezet oda, hogy megvonják az ösztöndíját és távoznia kell. Ekkor már – hat év után – végképp haza kellene térnie, de neki esze ágában sincs, irodalmi tervek foglalkoztatják, a magyar Biblia újrakiadását tervezi, s egy betűrendes latin-magyar, magyar-latin szótár elkészítését,⁹ s helyesen látja, hogy erre otthon kevésbé alkalmasak a körülmények – odahaza ekkor már évek óta zajlik a tizenöt éves háború. Itáliába utazik – ez is különlegesség, többnyire csak a főnemesek és kísérik jutottak el ide a reformátusok közül – s út közben megismerkedik a vezető svájci teológusokkal, köztük Kálvin utódjával, Théodore de Bèze-zel, akinek zsolttárait majd magyar nyelvre fordítja. Egy pestisjárvány közepén betoppan ismét Heidelbergbe, ösztöndíjat szerez, s újabb két és fél évig itt marad nélkülözések, betegségek és lelki válságok közepette. Hívják ugyan már haza, a sárospataki kollégium akarja megnyerni őt, mint tanárt, de nem megy.

Az a döntése, hogy tartósabban Németországban marad, nem várt magánéleti problémát okoz, hiszen 1599-re már 25 éves, ideje lenne megnősülni, de egy külföldi és vagyontalan diák esélytelen ezen a téren. Az első sikertelen leánykérés idegösszeomlás követi, s a naplója még két hasonló eredményű leánykérésről tudósít.¹⁰ Közben 1599–1600-ban mégis hazatér, de csak azért, hogy kiadási terveihez pénzt gyűjtsön. Megismerkedik Siderius János szepsi lelkésszel, az abaúji önálló egyházmegye esperesével, aki összehozza őt Békéssi Jánossal, egy kassai polgárral, akitől száz magyar forintot kap. A Biblia kiadása egyelőre nem sikerül, mert a neki kiküldött vizsolyi példány nem jut el hozzá, viszont Siderius egyre erőteljesebben kéri, hogy térjen haza. A szepsi lelkész még azt is megteszi, hogy megbíz egy magyar peregrinust, hogy vigye el a levelét az altdorfi főiskola rektorához, ahol Molnár akkor, 1603. május 23-án tartózkodik. Az egyetemi vezető persze rögtön behívhatja az ilyen módon denuncálni próbált magyar teológust.¹¹ De hiába, ebben

⁹ A *Szótár* olvasókhöz intézett előszavában írja meg, hogyan kezdődtek el írói és szövegkiadói ambíciói Straßburgban. – SZENCI MOLNÁR A., *Költői művei*, 457.

¹⁰ SZABÓ András, „Leánykérések”, in SZABÓ A., *„Bizontalan belyeken...”*, 41–51.

¹¹ SZENCZI MOLNÁR Albert, *Naplója, levelezései és irományai*, kiad. DÉZSI Lajos, (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1898), 136; SZENCI MOLNÁR A., *Naplója*, 78, 147.

az időben ő már megtalálta a válságból a kiutat: beleveti magát a Szótár elkészítésébe. S ez után egymást követik a nyomtatásban is megjelent munkák, ennek következtében már kezdik itthon is elfogadni, hogy ő másként szolgálja az egyházat, mint a többiek.

Szenci Molnár életének, írói működésének egyik legfőbb jellemzője a személyesség. Ezzel szemben pályatársainak többsége inkább szerény, saját magát háttérbe szorító viselkedést tanúsított. Jellemző példa Károlyi Gáspáré és társaié a vizsolyi Bibliában: nem nevezik meg a fordítókat és a pártfogókat a könyvben, magának Károlynak nincs ott a neve a címlapon, csak az előszó végén. A bibliafordítóról nincs hiteles arckép, nem írt naplót vagy önéletírást, ezért életrajza mindmáig hiányos.¹² Néhány ellenkező példát tudunk csak ezzel szembeállítani, elsősorban azoknál, akiknél a humanista hagyomány erőteljesen hatott. Skarica Máté hasonlít ebben legjobban Molnárra, például amikor megírta mestere, Szegedi Kis István életrajzát, abba beleszótta a sajátját is.¹³ Szenci Molnár életét kivételesen jól ismerjük. Van egy naplója, amelyben születésétől 1617-ig ír magáról latin és kisebb részben magyar nyelven, megmaradtak az iratai és a hozzá írott levelek 1592-től 1613-ig, s műveinek előszavaiban, ajánlásaiban is igen sokat elárul életének meghatározó eseményeiről. Csak az utolsó tíz esztendeje homályos, ez sem rajta múlt, hanem a források pusztulásán. Jellemző rá, hogy még a *Szótár* szövegébe is személyességet tudott belevinni. Jó példa erre az „Altorfium” (Altdorf) címszó, amely így hangzik: „Városka az norimbergai [nürnbergi] urak tartományában, melyben az norimbergai tiszteletes tanács gazdag akadémiát fundált 1573 esztendőben, holott ez Dictionariumot írta Albertus Molnar 1603. esztendőben.”¹⁴ Naplója őszintén beszámol életének sötét pillanatairól is, például sikertelen leánykéréseiről, betegségeiről, idegösszeomlásáról, rossz álmairól. Barátja és nemzedéktársa, Miskolci Csulyak István hasonlítható csak hozzá, aki több önéletrajzot is hátrahagyott, s leghosszabb

¹² SZABÓ András, *A rejtőzködő bibliafordító* – Károlyi Gáspár (Budapest: Kálvin Kiadó, 2012).

¹³ SZABÓ András, „A humanista életrajzi beszéd Magyarországon a 16. század második felében”, in HAVAS László és TEGYEY Imre szerk. *Classica - mediaevalia – neolatina*. 127–133 (Debrecen: Societas Neolatina Hungarica Sectio Debreceniensis, 2007).

¹⁴ SZENCI MOLNÁR Albert, *Dictionarium Latinoungaricum ... item vice versa dictionarium Ungaricolatinum...* (Nürnberg: Elias Hutter, 1604), C 1r.

változatban beszámol konfliktusairól és sikereiről, valamint hat feleségéről és gyermekeiről.¹⁵

Személyesség témaköréhez tartoznak az arcképek is, tudjuk, hogy a református egyház korai történetéből alig maradtak fel ilyenek. Megint csak Skarica Mátét kell megemlítenem, aki lerajzolta mesterét Szegedi Kis Istvánt – az egyház egyik alapító atyját – s a képet kiküldte Svájcba, ahol azt egy ismeretlen művész rézbe metszette, s az 1585-ben ilyen formában megjelent a teológus összefoglaló művében. A másik ismert 16. századi arckép a marosvásárhelyi református iskola rektoráé, Baranyai Decsi János történetíróé, aki szintén Strasßburgban tanult, mint Szenci Molnár (személyesen is találkoztak ott), s az ismeretlen művész nyugat-európai öltözékben, spanyolgallérral örökítette meg őt. A kép egyik jogi művének bizonyos példányaiba került bele, de nem az összesbe. A harmadik kép Szenci Molnár Alberté, amikor ugyanis 1604-ben megjelentette az első művét, *Szótárt* a humanista hagyományoknak megfelelően, felkereste Heinrich Ulrich grafikust (1572–1621), és rézmetszetként elkészíttette a portréját. A kép nem került bele automatikusan a *Szótárba*, Szenci Molnár a barátainak küldözgette, s a mű bizonyos példányaiba benyomtatatta – egy a zürichi Zentralbibliothekban található, de önállóan is előfordul – egy ilyen van a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi képcsarnokában. A portré a kor divatjának megfelelően szerényen díszített ovális keretben ábrázolja a magyar író és tudóst, alatta az általa szerzett latin disztichonnal, illetve egy rímshangsúlyos versbe szedett bibliai idézettel:

„*Hogyha az Úristen vagyon mivelünk,
Valyon's kicsoda támadna ellenünk?*”

(Róma 8, 31)

A harminc éves író ábrázoló portré nem az egyetlen, ugyanis 1624-ben, amikor kiadta Kálvin fő teológiai munkájának, az *Institutio*-nak a magyar fordítását, a rézmetszetes, s képekkel teli címlapra odatette szerző és a fordító képét is. Közvetlenül a képek feletti kereten olvasható a két személyiség

¹⁵ ERDÉLYI Gabriella, „Nem leszen mostoha anya...» Érzelmi gyakorlatok egy 17. századi református lelkész mostohacsaládjában”, *Történelmi Szemle*, 60 2(018): 347–364.

jelmondata. Szenci Molnáré így hangzik: „Absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi.” („Távol legyen pedig éntőlem, hogy dicsekedjem, hanem csak az mi Urunk Jézus Krisztusnak keresztibe”, Galata 6, 14). A mondata folytatása is fontos: „...ki által nékem ez világ megfeszítettett, s én is ez világnak.” A bibliai ige életrajzi tényre utal, amelyet Szenci Molnár arcképének háttere ábrázol. Az öregnek látszó szerző bal kezében foglalkozásának jelvényét, egy kis alakú könyvet tart, a háttérben azonban azt a jelenetet látjuk, amikor 1622-ben a Heidelberget elfoglaló bajor katonák megkínózták őt. Szenci Molnár Albert végletekbe vitt személyességére jellemző, hogy van mersze a saját mártíriumát könyve címlapjára tenni.

Van még egy hitelesnek tartott festmény is Szenci Molnár Albertről, amelyet a Kecskeméti Református Egyházközség könyvtára őriz. Ez a 17. században készült az 1624-es metszet alapján, feltehetően halotti képként, 1634 után.¹⁶

A különleges életrajz fontos eleme a külföldi házasság is. Magyarországi német peregrinusokkal többször előfordult, hogy megnősültek és kint ragadtak Németországban, azonban a magyar nemzetiségű diákok között ez igencsak ritka volt. A legismertebb példa egy kicsit későbbi, Apáczai Csere Jánosé, aki egy holland feleséggel, Aletta van der Maat-tal tért haza Erdélybe.¹⁷ Szenci Molnár Albert három sikertelen leánykérését már említettem, az alaphelyzet világos: adva van egy egészséges, energiákkal teli fiatalember, aki keresztyén neveltetése, erkölcsi felfogása következtében vágyainak beteljesítését, magányának megszüntetését semmi más módon nem tartja megoldhatónak, csak házasság útján. Néhány munkában és leánykérés nélkül eltelt esztendő után (a Zsoltárkönyv már megjelent és rövidesen neki fogott a Grammatica Ungaricának) Szenci Molnár Albert 1607. június 17-én találkozik először jövődöbeli feleségével, amikor is Marburgban étkezést fizet elő Konrad Vietor magiszternél. Az illető úriember a marburgi egyetem alsóbb fokú iskolájának, a pedagógiumnak volt a tanára, jól ismerte a latin,

¹⁶ SZABÓ András, „A szerző arcképe: Portré és irodalom a magyarországi protestáns késő humanizmusban”, in SZABÓ András, *Szepességétől Biharig: Protestantizmus, irodalom és művelődés Magyarországon a 16–18. században*, Monographiae Comaromienses 8, 189–198 (Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara, 2013); IMRE Mihály, *Szenci Molnár Albert arc(kép)másai* (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, 2009).

¹⁷ BÁN Imre, *Apáczai Csere János*, Irodalomtörténeti könyvtár 2 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958), 99, 138–139.

görög héber és szír nyelvet, jártas volt a jogban, pedagógusi munkáját dicsérték. 1598-ban vette el feleségül Kunigunda Ferinariát, a marburgi egyetem professzorának, Johannes Ferinariusnak (eredeti nevén: Wildpräter) a lányát, aki anyai ágon az egyik wittenbergi reformátor, Caspar Cruciger unokája volt és a Luther családdal is rokonságban állt. Házasságukból idáig három lány, valamint egy korán elhunyt fiú született, s Kunigunda diákok kosztoltatásával egészítette ki jövedelmüket. Szenci Molnár néhány hónapos kihagyás után (ami elsősorban a hanauai Biblia kiadásának volt köszönhető) 1608. október 6-án bukkan fel újra Kunigunda asztalánál, akit közben a férje elhagyott. Csak jóval később derült ki, hogy mi történt: jellegzetes hebraista ártalom lett rajta úrrá, kételkedni kezdett a Szentháromságban, majd egy szép napon búcsúzás nélkül vette a kalapját és meg sem állt Thesszalonikiig, ahol áttért zsidó vallásra és felvette a Moses Pardo nevet.

A magyar öreglegény (ekkor már harmincöt éves) 1609-ben egy darabig másutt fizetet elő étkezésre, de Kunigundának, rá jellemző módon, adósa maradt 52 tallérral. A hölgy ekkor cselekvésre szánta el magát, látva, hogy a három visszautasítás után Szenci Molnár fél a negyedik kudarcától. Idézem megint a Naplót: „1610. január 6. Vízkereszt napja. Hívására tisztelegő látogatást tettem Kunigunda Ferinariánál, régi gazdasszonyomnál, ő figyelmeztetett, hogy meg kell fizetnem 52 talléros adósságomat az étkezésért. Egy prédikációt ajándékozott nekem, amelyet az anyja temetésén mondtak el, és halotti búcsúztatóverseket, amelyeket apja halálára írtak.” Gyanús a dolog – a hitelező nem szokott az adósának ajándékokat, ráadásul családi vonatkozásúakat adni. A hatás nem is marad el: a következő, nyolc nappal későbbi bejegyzés a latin nyelvű szövegekörnyezetben ékes magyar nyelven az alábbiakat közli: „Házassági tisztes szándékomat megjelentettem Kunigunda asszonynak, ki azt felelte: Hogyha Istenőtől neked rendeltettem, megleszen.” Nehéz lehetett ez a nyolc nap Szenci Molnár Albert számára, amíg eldöntötte, hogy negyedszerre is próbát tesz. A helyzet pikantériájához hozzátartozott, hogy más feleségénél volt leánykérőben, ugyanis hivatalosan csak majdnem másfél év múlva választották el Kunigundát eltűnt férjétől. Az esküvőt végül 1611. október 8-án tartották Oppenheimban, a Szent Katalin templomban.¹⁸

¹⁸ SZABÓ A., *Leánykérések*, 48–51.

A nem egészen szokásos házasság velejárója az volt, hogy a házaspár németül kommunikált egymással, s amikor egymás után megszülettek a közös gyermekek, azoknak is német lett az anyanyelve. Így lett aztán az első fiuk, Molnár János Albert (vagy Johann Albert Molnár) később a kolozsvári német reformátusok prédikátora.¹⁹ Érdekes helyzet: egy magyar író és teológus, aki a műveit főként magyarul írja, de harminc esztendeig Németországban él, s családjával németül beszél.

Érdemes végül azt is elmondani, hogy a rendkívüli életpálya része az is, hogy Szenci Molnár nem nagyon szereti a hagyományos tanári és lelkési állásokat. Házassága előtt többször nyomdai korrektorként és magántanárként dolgozik, illetve pártfogók támogatják műveinek elkészülését, új családjá eltartása azonban rákényszeríti, hogy megpróbálkozzon „rendes” pályára állítani az életét. 1613-ban hazatelepül, s Városszalónakon és Rohoncon lesz lelkész, egyben Batthyány Ferenc udvari prédikátora. Ez a két település ma Ausztriában van, de már akkoriban is német és kisebb részben horvát anyanyelvű lakossága volt. A lelkésznek tehát németül kell prédikálnia, és családjá sem érezheti teljesen idegenben magát. A probléma csupán az, hogy a gyülekezetek eredendően evangélikusok, csak a református földbirtokos próbálja őket a saját egyházába integrálni. Molnár nem szereti a két nagy protestáns felekezet közötti vitákat, pedig abban az időben kifejezetten rossz a viszony közöttük, annyira, hogy evangélikus oldalról személyesen őt is támadják.²⁰ Gyorsan otthagyja a Nyugat-Dunántúlt, s 1614-ben elfogadja a komáromi gyülekezet hívását, de itt sem bírja sokáig, július 11-én érkezik, s október 7-én már távozik is. Már a Németországba való visszatérésen gondolkodik, de előtte még elmegy Erdélybe. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem, állást kínál neki, ezt azonban nem fogadja el, mint utóbb kiderül, a felesége fél a törököktől. Így 1615-ben itt hagyják az országot, s újra állást keres. Két hónapig az ambergi gimnáziumban tanít, majd Oppenheimban kap kántori és tanítói állást, 1617-ben pedig a helyi gimnázium rektora, igazgatója lesz.

¹⁹ ŐSZ Sándor Előd, „Szenci Molnár Albert és Szenci Molnár János Kálvin-kötetei, Kálvin-levelei: Új adatok a zsoltárfordító és fia biográfiájához”, *Református Szemle*, 102. 6. (2009): 747–756.

²⁰ KOVÁCS József László, „Molnár Albert Magyarországon. (Első letelepedési kísérlet: 1613–1615)”, *Studia Litteraria* 13 (1975): 11–20.

Ez az aranykor, a leghosszabb idő, amit szabályos állásokban tölt.²¹ 1619 augusztusában mégis felmond és Heidelbergbe költözik, hogy lefordíthassa Kálvin *Institutio*-ját, ettől kezdve ismét pártfogói támogatásokból él.

Életének utolsó korszaka homályos, 1624-ben az egész család visszatér Magyarországra, de semmilyen megfogható állásnak nincs nyoma továbbra sem, csak találgatni tudunk, honnan van jövedelme. Kezdetben Bethlen Gábor ad neki egy ösztöndíj-szerű állandó pénzt, de a fejedelem halála után ez megszűnik. Kassán, Gyulafehérvárott és Kolozsváron él, amíg egy pestis-járvány el nem viszi.²²

Rendkívüli, és az akkor szokásostól eltérő életútja mögött ott magaslik kiemelkedő teljesítménye, a reformáció irodalmának kiteljesítése, a *Szótár*, a *Zsoltárkönyv*, két bibliakiadás, prédikációfordítások, az *Imádságoskönyv*, az *Institutio* és az *Értekezés* a legfőbb jóról. Mindez és sok más műve nem születhetett volna meg, ha a korban szokásos életpályát választja. Siderius Jánosnak nem volt igaza, amikor arra akarta rászorítani, hogy ő is ugyanazt az utat járja, mint a többiek. Neve, származása (molnár!) és szokatlan életútja lehetett később az oka annak, hogy az utókor a Faust-monda magyar változatát hozzá kötötte.²³

Irodalom:

1. BÁN Imre. *Apáczai Csere János*, Irodalomtörténeti könyvtár 2 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1958).
2. ERDÉLYI Gabriella. „»Nem leszen mostoha anya...« Érzelmi gyakorlatok egy 17. századi református lelkész mostohacsaládjában”, *Történelmi Szemle*, 60 2(018): 347–364. ISSN 0040-9634

²¹ Gerriet GIEBERMANN, „Albert Molnár (1574–1634), ungarischer reformierter Theologe und Wandergelehrter, 1615–1619 Kantor und Rektor in Oppenheim”, *Oppenheimer Hefte* 30–31 (2005): 3–100.

²² VÁSÁRHELYI Judit, „Szenci Molnár Albert utolsó évei”, in SZENCI MOLNÁR Albert, *Discursus de summo bono (Értekezés a legfőbb jóról)*, kiad. VÁSÁRHELYI Judit, Régi magyar prózai emlékek 4, 11–23 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975); TÚRI Tamás, „Szenci Molnár Albert erdélyi tartózkodásához”, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* (Szeged) 30 (2011): 463–469.

²³ VÁSÁRHELYI Judit, „Molnár Albert és a Sátán szövetsége”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 81 (1977): 395–403.

3. GIEBERMANN, Gerriet. „Albert Molnár (1574–1634), ungarischer reformierter Theologe und Wandergelehrter, 1615–1619 Kantor und Rektor in Oppenheim”, *Oppenheimer Hefte* 30–31 (2005): 3–100. ISBN 3-87854-197-X
4. HAVAS László és TEGYEY Imre szerk. *Classica – medievalia – neolatina* II (Debrecen: Societas Neolatina Hungarica Sectio DEBRECENIENSIS, 2007). ISSN 1789-8838
5. IMRE Mihály. *Szenci Molnár Albert arc(kép)másai* (Debrecen: Tiszántúli Református Egyházkerület, 2009). ISBN 978-963-87134-9-0
6. JANKOVICS József, JANKOVITS László, SZILÁGYI Emőke Rita, ZÁSZKALICZKY Márton szerk. *Stephanus noster: Tanulmányok Bartók István 60. születésnapjára* (Budapest: reciti, 2015). ISBN 978-615-5478-16-1
7. KLANICZAY Tibor. *Pallas magyar ivadékai* (Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1985). ISBN 963-15-2931-2
8. KOVÁCS József László. „Molnár Albert Magyarországon. (Első letelepedési kísérlet: 1613–1615)”, *Studia Litteraria* (Debrecen) 13 (1975): 11–20. ISSN 0562-2867
9. OLÁH Róbert szerk. *Újfalvi Imre pere és műveltsége: Tanulmányok és szövegközlések* (Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2019). ISBN 978-615-80158-9-9
10. ÖSZ Sándor Előd. „Szenci Molnár Albert és Szenci Molnár János Kálvin-kötetei, Kálvin-levelei: Új adatok a zsoldártfordító és fia biográfijához”, *Református Szemle*, 102. 6. (2009): 747–756. ISSN 0254-4458
11. L. SIMON László és THIMÁR Attila szerk. *Az olvasó – az olvasás: Irodalmi tanulmányok* (Budapest: Fialat Írók Szövetsége, 1999). ISBN 963-86038-0-1
12. SZABÓ András. *Bizontalan helyeken búdosunk?: Szenci Molnár Albert a magyar és európai szellemi életben*, Monographiae Comaromienses 5 (Dunaszerdahely–Komárom: Lilium Aurum – Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 2011). ISBN 978-80-8062-433-0
13. SZABÓ András *Szepességétől Biharig: Protestantizmus, irodalom és művelődés Magyarországon a 16–18. században*, Monographiae Comaromienses 8 (Komárom: Selye János Egyetem Tanárképző Kara, 2013). ISBN 978-80-8122-082-1

14. SZABÓ András, *A rejtőzködő bibliafordító* – Károlyi Gáspár (Budapest: Kálvin Kiadó, 2012). ISBN 978-963-558-205-1
15. SZENCI MOLNÁR Albert, *Dictionarium Latinoungaricum ... item vice versa dictionarium Ungaricolatinum...* (Nürnberg: Elias Hutter, 1604). RMNy 919.
16. SZENCI MOLNÁR Albert. *Költői művei*, kiad. STOLL Béla, Régi magyar költők tára XVII. század 6 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1971).
17. SZENCI MOLNÁR Albert. *Discursus de summo bono* (Értekezés a legfőbb jóról), kiad. VÁSÁRHELYI Judit, Régi magyar prózai emlékek 4 (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1975).
18. SZENCI MOLNÁR Albert. *Naplója*, kiad. SZABÓ András, *Historia litteraria* 13 (Budapest: Universitas Kiadó, 2003). ISBN 963-9104-73-6
19. SZENCZI MOLNÁR Albert. *Naplója, levelezései és irományai*, kiad. DÉZSI Lajos, (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1898)
20. TÚRI Tamás. „Szenci Molnár Albert erdélyi tartózkodásához”, *Acta Historiae Litterarum Hungaricarum* (Szeged) 30 (2011): 463–469. ISSN 0324-6523
21. VÁSÁRHELYI Judit, „Molnár Albert és a Sátán szövetsége”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 81 (1977): 395–403. ISSN 0021-1486

PETRŐCZI ÉVA:

**SZENCI MOLNÁR ALBERT,
MINT „IRODALMI HŐS”**

Abstract: *Albert Szenci Molnár as a “literary hero”*

On the occasion of the 450th birthday of Albert Szenci Molnár, I presented in a long paper, the topic of which is several literary works about him, from 1915 (beginning with two poems by Endre Ady) to the present day, to the recently deceased Ferenc Kovács András Kovács, an internationally renowned Transylvanian poet, or a Szenc-born Catholic priest-poet, Jenő Farkas. Also analysing the psalm paraphrases and lyrical portraits of Ágnes Nagy Nemes and Miklós Veres, Domokos Szilágyi and Sándor Kányádi. In addition, to give due emphasis to the works of prose writers – from Magay Mária, wife of a Calvinist pastor, Tamás Vargha, to András Sütő and Miklós Tóth Máthé – I have evaluated all the novel and essay fragments of theirs, which are sometimes accurate, sometimes with minor or major errors, but in all cases with much value, commemorating the great native of Szenc. His varied life, from his youth, his constant “snuggling”, his countless genres, from his Psalter to writing a Diary, dictionaries or prayer books, is not an easy and simple task to portray in modern literary works. But it is precisely this diversity and variability that makes the Christian citizen and native of Senc an interesting literary hero, offering innumerable solutions.

Keywords: *Albert Szenci Molnár, birthday, poems, novels, essays, literary hero, Christian citizen of the world*

Absztrakt: *Szenci Molnár Albert, mint „irodalmi hős”*

Szenci Molnár Albert 450 születésnapja alkalmából egy hosszabb dolgozatban mutattam be számos, Szenci molnár Albertről szóló irodalmi művet, az 1915-től (Két Ady Endre-verstől) napjainkig, a nemrég elhunyt Kovács András Ferencig, nemzetközi ismertségű erdélyi poétáig, vagy egy szenci születésű katolikus pap-

költőig, Farkas Jenőig. Elemezve Nemes Nagy Ágnes és Veres Miklós, illetve Szilágyi Domokos és Kányádi Sándor zsoltárparafrázisait és lírai portréit is. Illetve, – hogy a prózairók művei ugyancsak kellő hangsúlyt kapjanak – Vargha Tamásné Magay Máriától Süttő Andrásig és Tóth Máthé Miklósig – értékeltem mindazokat a regény- és esszéesszleteket, amelyek hol pontosan, hol kisebb-nagyobb tévedésekkel, de minden esetben sok értéket hordozva emlékeztek meg Szenc nagy szülöttjéről, akinek változatos életútját, ifjúkorától állandó „bújdosásait” számtalan műfaját, a zsoltároktól a napló, szótár, vagy éppen imádságoskönyv-írásig nem könnyű és nem egyszerű feladat szépirodalmi művekben ábrázolni. De éppen ez a változatosság, változékonyság teszi Szenc keresztyén világpolgárát és szülöttét érdekes és sokféle megoldást kínáló irodalmi hőssé.

Kulcsszavak: születésnap, Szenci Molnár Albert, versek, regények, esszék, irodalmi hős, keresztyén világpolgár.

Talán soha olyan komoly felelősséget nem éreztem, mint most, amikor legalább egy „szébtükörnyi” villanásra igyekszem bemutatni, milyen Szenci Molnár-kép, képek jöttek létre a magyar szépirodalomban 1915-től napjainkig, tehát az utóbbi több mint száz esztendőben. Megilletődöttségem okát, magyarázatát kiválóan és hajszálpontosan összefoglalja méltán híres vadász-írónk, Széchenyi Zsigmond *Ahogy elkezdődött* című önéletrajzi kötetének néhány sora: „Ám a magyar vadászat papírra vetése, a hazai vadfélék irodalmi kézre kerítése, ez bezzeg minden oroszánvadászatnál veszélyesebb vállalkozás! Nemcsak azért, mert sok a hozzáértő, sok az ellenőr, a kritikától kevésbé fázom. Hanem a téma! Ez bizony tiszteletet parancsol. Méretei megtorpantanak, fémjelzése bizonytalanná teszi kezemben a tollat. Ilyesfélét érezhet steril fátylának leple alatt a gumikesztyűs sebész, mikor legkedvesebb hozzátartozója fekszik előtte a műtőasztalon. Én is olyan ingadozva, olyan megilletődve nyúlok ehhez az íráshoz, mint valami féltett, törekeny portékához; nehogy elejtssem, nehogy megsértsem, nehogy valami bántódása essék. Nehogy utóbb még az én erdőm, a magyar erdő családkozzék tollamban, nehogy éppen az maradjon le, akit valamennyinél többre tartok, akit a legelső helyre szánok.”¹

¹ SZÉCHENYI Zsigmond, *Ahogy elkezdődött* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961), 12–13.

A fenti metafora, s az azzal szorosán összefüggő mostani munkamódszerem, témakezelésem, úgy vélem, világos. Egyfelől, sok távoli országból (Németországtól Hollandiáig, Angliáig és Új-Angliáig!) származó, illetve ott élő, sokszor Szenci Molnárhoz hasonló, részben hitéleti, részben humanista elkötelezettségű hősömet ugyan minden alkalommal magam választottam, de utóéletük ápolásához nem járultam, nem is járulhattam hozzá olyan intenzíven, mint éppen az övéhez. A fokozott felelősségtudat másik elemével pedig mindazoknak az íróársaimnak tartozom, akik a Pozsonyhoz közeli városka, Szenc szülőttét hol tökéletesen, hol kisebb-nagyobb tévedésekkel, vagy éppen hozzá kevésbé illő teatralitással és komorsággal jelenítették meg műveikben. Egy bizonyos: mindegyikük főhajtást érdemel azért, hogy Szenci Molnár Albert életművét és egyéniségét fontosnak, s mindenképpen visszaszólításra méltónak, s még véletlenül sem egy református panoptikum viaszfigurájának érezték. Egy bizonyos: ha valaki, akkor Szenci Molnár az én nagy becsben tartott, tisztelt és szeretett „magyar erdőm.”

Kezdjük a sort a *Vándormadár útja* című, először 1928-ban megjelent regénnyel, amelynek szerzője Vargha Tamásné, a kunszentmiklósi lelkész hétgyermekes felesége. Férje a költő-műfordító dunamelléki református püspök, a többek között Shakespeare szonettjeit magyarító Szász Károly unokája és Vargha Gyula lelkész és amatőr költő fia volt. Ravasz László püspök így méltatta sok szempontból érthetően lelkes előszavában a regényt: „Meglátta a Szenci Molnár Albert vonzó alakját, mely a művészi feldolgozást majdnem megköveteli... Elmondja, miképpen születik meg a vizsolyi Biblia, miképpen röppennek fel a zsolnárfordítások, s előttünk áll a magyar reformációnak legérdekesebb alakja, Szenci Molnár Albert, a Szent Léleknek ez a vándor trubadúrja. Mindezt olyan kedvesen folyó, szép magyar beszédben, gazdag és színes stílusban mondja el, hogy a deresfejű olvasó is megirigyli a kunszentmiklósi papné gyermekeit, akiknek bizonyára esténként sokat mesél.”²

² RAVASZ László, „Előszó”, in VARGHA Tamásné, *Vándormadár útja. Regényes életrajz Szenci Molnár Albert ifjúságáról*, (Budapest: Sylvester, 1928), lapszám nélkül. – A hét mesehallgató papgyerek közül az egyik, Varga Domokos, az én gyerekelem-lehetett volna korú generációm „Dombi bácsija” sok és nagyon szeretnivaló könyvet írt, többek között hét saját gyermekéről.

Tény és való, hogy Vargha Tamásné Magay Mária színesen, gördülékenyen fogalmazott, még ha sokhelyütt jellegzetesen „női regény” stílusban is, s az ugyancsak nyilvánvaló, hogy ismerte a Dézsi Lajos-féle Szenci Molnár életrajzot, s a Napló első kiadását.³ Azonban ennek a mai mércével nézve már nem igazán filológiai pontosságú, de feltétlenül hasznos tudományos háttérnek az ellenére a regényben szerepel egy első olvasásra nehezen értelmezhető jelenet. Ebben Szenci Molnár feleségéhez, a Luther-rokon Kunigunda Ferináriához beállít a Vietor-házba „egy torzonborz, sáros vándor-ember.” S elmesél az asszonynak egy történetet Kunigunda első férjéről, Konrad Vietorról, aki családját elhagyva, s a zsidó felekezetet választva, Moses Pardo néven egyszerűen eltűnt a világban. Kunigunda tehát elvált asszonynak számított, ez azonban egy protestáns pár házassága esetében egyáltalán nem számított már akkor sem akadálynak. Magay Mária azonban egymaga kitalálta, meglehetősen taktikus közjátékkal toldotta meg a jól ismert históriát: „Reggel még szürkülettel indultam el a szomszéd városból, s melegen tűzött a nap, mikor Thesszalónika határába értem... A hegyoldalban nyomorúságos kunyhó előtt egy rőt szakállú, lobogószemű, hajlott férfiú ült. ... Megígértette velem, hogy mielőtt ebből a városból tovább mennék, betérek hozzá, hogy egy levelet bízson rám. Alkonyatra járt az idő, ... Beléptem a nyitott ajtón... Halk nyögés ütötte meg a fületem. Tapogatózva mentem a hang irányába. Az egyik sarokban, egy halom szalmán, Pardo Mózes hevert, vagyis Vietor Konrád. ... Alig ismertem rá az emberemre. Szederjes kék arca vonaglott, s fájdalmasan nyögött... – Meghalt? Szóljon már... (kiáltott fel Kunigunda asszony) Konrád meghalt? Amaz bólintott. – Meghalt. Kevéssel azelőtt egy mérgeskígyó marta meg. Beszélni már nem is tudott. Csak annyi ereje volt még, hogy jelekkel papiroost és pennát kért... Aztán összekulcsolta a kezét, s intett, hogy üljek mellé és imádkozzam vele. Eliminádkoztam hangosan a Miatyánkot, aztán a Hiszekegyet. Mikor odaértem, hogy »hiszek Jézus Krisztusban, Istennek egyszülött fiában«, akkor dobbant utolsót a szívé.”⁴ Hogy miért találta ki az író nő ezt a fura dajkamesét, arra egy irodalmár körökben kevésbé ismert, de kiváló doktori

³ DÉZSI Lajos, *Szenci Molnár Albert 1574-1633*, Magyar Történelmi Életrajzok (Budapest: Franklin, 1897; *Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai*, kiad. DÉZSI Lajos (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1898).

⁴ VARGHA Tamásné, *Vándormadár*, 153-154.

értekezés döbbsentett rá. Szerzője, Sári Szabó Katalin, a Ráday Gyűjtemény Levéltárának tudományos munkatársa, a legújabb kori református nőörténet avatott és elhivatott kutatója, aki egyház- és kultúrtörténeti PhD dolgozata „Vargha Tamásné Magay Mária élete” című fejezetét,⁵ s annak „Az írónő” című epizódját nagyon alapos levéltári kutatások alapján írta meg, részletesen elénk tárva azt a kétségbeesett küzdelmet és sokszor fájdalmas *megfelelési kényszert*, amellyel a kunszentmiklósi papné szigorú anyósának, a szelíd Szász Károly maximális egyházfegyelemben élő Póla lányának, az ő „szuperkegyes” elvárásainak, s – többek között – a Lelkésznek Egyesületének, s természetesen a korabeli református sajtónak és közízlésnek igyekezett eleget tenni. A disszertáció szerzője értekezése egy fontos pontján pedig beszámol Erving Goffman könyvének jelen témánk szempontjából fontos, a Vándormadár-regényre, s számos későbbi Szenci Molnár-ábrázolásra jellemző, egyik általános gyengeségről, amelyeket ugyan ő nem ismerhetett, de magát a jelenséget igen: „Erving Goffman helyzetmeghatározásnak nevezi, amikor az egyén egy csoportba kerülve megmutatkozik a csoporttagok előtt. Úgy kell cselekvéseit irányítania, hogy az a csoporttagokban megfelelő benyomást keltsen.”⁶ Ez egyszerre írás- és olvasásszociológiai megállapítás.

Magyarán: a lelkészfeleség-szerző, nyilván környezete hatására, kapcsolati hálóinak kiszolgáltatva, Szenci Molnárhoz méltatlannak érezte, hogy ő a valóságban egy elvált, pontosabban első férjétől elhagyott, három lánygyermeket nevelő asszonyt vett nőül, s ezért jobb megoldás híján kitalálta szegény Konrad Vietor mérgeskígyó-marásos végórájának jelenetét, amelyben ráadásul a zsidóvá lett férj utolsó perceiben megtért Krisztushoz. Ezzel a fogással Kunigundát élet- és felekezeti bonyodalmak nélküli protestáns özvegyként tüntette fel, s így Albertus Molnárral kötött házasságát az 1928-as, elsősorban református, s a háttérírodalomban kevésbé jártas magyar olvasók előtt szalonképessé tette.

⁵ SÁRAI SZABÓ Katalin, *A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig – A belmissziómozgalom hatása a nők egyházi működésére*, ELTE Budapest, 2010, PhD disszertáció, hozzáférés: 2024.02.05, <https://doktori.btk.elte.hu/hist/saraiszabokatalin/diss.pdf>, 229–254, 243–246.

⁶ Erving GOFFMAN, *Az én bemutatása a hétköznapi életben*, ford. BERÉNYI Gábor (Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 1999), 17.

Szegény Szenci Molnár Albert, egy generációval később, Tóth-Máthé Miklós több kiadást megért *Ének zsoltárhangra* című regényével sem járt sokkal jobban. Az ugyancsak lelkészcsaládból származó, végzettsége és eredeti pályaválasztása szerint színész, előadóművész szerző változatos életművet hagyott hátra, négy reformátor-regénytől a drámákig és élete utolsó szakaszában a versekig. Kétségtelen, hogy a debreceni teológusok avatott és a szép magyar beszédben, hangképzésben jártas beszédtanára volt. Nemes szándékai semmiképpen nem tagadhatók, az azonban gyakran modorossá, erőltetetté teszi műveit, hogy írás közben is olyan gesztusai vannak, mintha egy láthatatlan színpadon ágálna, végtelen monológok előadása közben. Ami igazán elismerésre méltó Szenci Molnár-regényében, az a sokszoros tiszteletadás és az a kétségtelenül alapos zsoltárismeretéből fakadó munkamódszer, hogy regénye minden fejezetét egy zsoltáridézettel indítja. Ez a könyve először önálló kiadványként jelent meg, majd 2010-ben, a *Miként a csillagok* című, négy reformátori portréregényt tartalmazó kötetben, amelynek előszavában Tóth-Máthé Miklós így ír: „...az *Élet zsoltárhangra*, mely 1990-ben jelent meg az előbbiekhöz hasonlóan a Református Sajtóosztály gondozásában, ami akkoriban amolyan »szamizdat« kiadásnak számított. Abban az értelemben mindenképpen, hogy az onnan kikerülő művek – elsősorban a szépirodalmiak – klerikálisnak, ezáltal periférikusnak voltak elkönyvelve. Büntetés ugyan már nem járt ezekért, de elismerés, vagy dicséret sem. Szakmai szempontból pedig mintha meg sem jelentek volna. Csak a világi kiadók produktumait »jegyezték«, holott a Református Sajtóosztálynál Tarr Kálmán is az értéket tartotta szem előtt, és magasra tette a mércét... Ez azért is fontos volt számomra, mert hitelességre törekedtem az eseményeket illetően, hogy azok hangulatát felidézve még inkább élővé tehessem elképzelt hőseimet. Azokat az egyszer volt embereket, akik általam regényesítve ugyan már átmentek egy alkotói metamorfózison, de ha az olvasó úgy érzi, hogy ilyenek lehettek, akkor már elértem a célokat.”⁷A regény tizenötödik, „*Ó, felséges Úr, mi kegyes Istenünk...*” (a *nyolcadik zsoltár dallamára*) címet viselő fejezetében a szerző, túlzóan regényesítő, főhős-megelevenítő hevületében kitalálta Szenci Molnár sosem volt heidelbergi fogságát, hozzá egy érdes modorú öreg zsoldost, s egy emberséges spanyol zsoldos kapitányt, aki megengedte,

⁷ TÓTH-MÁTHÉ Miklós, *Miként a csillagok. Négy történelmi regény* (Budapest: Kálvin Kiadó, 2010, 6–7.

hogy Kunigunda bebörtönzött férjének egy vesszőkosárban bevigye a Bibliát, a Zsoltároskönyvet és a Szótárt – s ráadásul kedvenc ételét, egy ropogós sült-csirkét.⁸ Ezzel szemben a közismert, Szenci Molnár által több művében, s az *Institutio* címlapképével is megörökített, illetve megörökített, 1622-es heidelbergi ostrom így zajlott le: „Az események keményen érintették Szenci Molnár Albertet is. Kálvin *Institutioja*... fordításának előszavában a mű keletkezéséről ezt mondja: »Ez könyvnek fordítását azért Oppenheimumban kezdtem el és osztán Haidelbergában végeztem el az ínséges állapotban; holt az veszedelemkor keményen megsanyargattatván, és könyveimtől megválva, minden marhácskánk túl megfosztatván költöztem ide Hanoviában, és itt olvastam újonnan ezt a fordítást meg.« Még egyértelműbb a könyv metszetes címlapja, amely a szerzőt és a fordítót is ábrázolja a kép alsó sarkában. Az ötvenéves Szenci Molnár háta mögött a heidelbergi megkínzás jelenete látszik, kezét és lábát ... összekötve egy kalapot viselő katona kötéllel csigán felhúzza, és hasát gyertyával, vagy fáklyával égeti (nyilván abban a reményben, hogy nem létező kincseinek és pénzének rejtekhelyét elárulja.)”⁹

Az előbbi, soha-nem-volt heidelbergi börtönlátogatás, a Kunigunda fedeles kosarában a raboskodó Szenci Molnárnak, fogva tartói jóindulatának köszönhetően bevitt könyv- és elemózsiaszállítmány-közjáték olvastán eszembe jutott, hogy a jó színpadi érzékű szerző nyilván észrevette, csak éppen hibásan pótolta azt, amivel nagyon sok szépirodalmi szerző adós maradt. A nem kevés tragikus élethelyzet, elutasítás, létbizonytalanság, anyagi és érzelmi küszködés ellenére Molnár Albertünkre olyannyira jellemző *életörömet és életigenlést*. Lett legyen szó egy német város piacán látott „vérvörös sátorról” vagy éppen kisfia, Jánoska fogzásáról és elválasztásáról.¹⁰ De ugyanebbe az életigenlő vonulatba tartozik minden szeretet-teljes vendéglátó és vendéglátás, vagy éppen a kapott tallérok és más szerény javak emlegetése, sokszor pedig az úti élményké...

⁸ TÓTH-MÁTHÉ, *Miként a csillagok*, 340-341.

⁹ SZABÓ András, „Heidelberg ostroma 1622-ben”, in SZABÓ András, *„Bizontalan helyeken búdosunk”. Szenci Molnár Albert a magyar és európai szellemi életben*, Monographiae Comaromienses 4, 111–120. (Dunaszerdahely–Komárom: Lilium Aurum – Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 2011). 119.

¹⁰ SZENCI MOLNÁR Albert, *Naplója*, kiad. SZABÓ András, *Historia litteraria* 13 (Budapest: Universitas Kiadó, 2003), 146, 168.

Mielőtt a huszadik-huszonegyedik századi magyar líra Szenci Molnár-térképén is vándorolnánk egy kicsit, nem mulaszthatjuk el egy méltán nagy visszhangot keltő Sütő András mű, az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat*. rövidségében is felejthetetlen és örökérvényű Szenci Molnár közjátékának felidézését, amelyben egyszerre van jelen az önéletrajzi mű szerzőjének egykori nagyenyedi és kolozsvári református gimnazista- és nagyapa-énje:

„Szenci Molnár Albert, tatárjárást, törökdúlást átkozva, még mindig énekelte a századokat. Mellette, fölötte számtalanszor fellobbantak, és ódon-ságokat emésztve, régi kínokat újakkal tetézve hamvukba hulltak az Eszmélet erdőtüzei. Az emlékezés nem látja már a reformátorok zord Istenét, az engesztelhetetlent, arcán a predestináció vérfagyasztó szigorával... De Molnár Albert még mindig énekelte a századokat. Mint a löttlábú madár¹¹ örök időkre szállongásra ítélt hallatja sebesült hangját a magasban, Istenét kiáltva, hol szelíden, hol panaszharagosan szólongatva, s némelykor épp álmából ébresztve a hatalmas szellemet. Hová tűnt el vajon az a löttlábú madár, a kicsiny tó fölött?

NAGYAPA fülében újra megszólalnak az orgona hangjai. Tóth Károly uram ujjai szabadították el a hangokat, miközben a lyukas fújtató megmegnyekkentette a dallamot. Árkos nyakú, kopaszra nyírt fejek a tölgyfapadokban... Sejtik talán, de nem tudják, hogy mit énekelnek. Azt legföljebb: Mi énekelte őket. A hétköznapi felgyülemlett kérdések; az égből visszahullottak. Valamikori önmagunk hangjai a *Psalterium Hungaricum*-ból, Nagy Nyomorúságunk esztendeiből... apaszd, Uram, a mi nyomorúságunkat, engedd szóhoz jutni szánkban az éneklést, ... de jobb kezed kebeledbe dugva, nem láthatjuk már jelét erődnek, s közöttünk immáron nincs próféta. Átkaink özönvize után ki fogja hát szárnyára bocsátani a reménység és megnyugvás olajágas galambserégét? Mindhiába, hogy szavunk, mint a kohókban tisztított, hétszer csapolt ezüst, nyelvünk, a galambszárny-szép-ségű, árvaságra ítéltetik, mert közöttünk immáron nincsen próféta.”¹²

¹¹ Lám, a korábban már idézett *Vándormadár útja*, amely éppen Sütő születése után egy évvel jelent meg, még itt is visszaköszön, a református diák szerző nyilván olvasta ezt az egykor nagyon népszerű regényt.

¹² SÜTŐ András, *Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Jegyzetek hőmezőn és porban* (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1977). 154–155.

Líránkban a próféták hiányánál Szenci Molnár Albert témában csak az önjelölt próféták sokasága számosabb és keservesebb; így az általam ismert, alig-megszámlálhatóan sok Szenci Molnár portrévers, vagy éppen zoltárparafraízis közül egy aranymosó türelmével kell kiszitálni az arany szemcséket. Ezekből az elrettentő példákból nem idézek, a bíráló észrevételeket már a két Molnár Albert regény kapcsán bemutattam. Fontosnak tartom azonban, hogy egy magyar hívő költő-teoretikus hit és irodalom, hit és költészet témáját tisztázni kívánó írásából idézzek. Sík Sándor először 1942-ben napvilágot látott *Esztétikájában*, amely 1990-ben éppen Szegeden, Sík irodalomprofesszori működésének színhelyén újra megjelent, a több nyelvben otthonos, nagyműveltségű szerző, aki tanári munkája mellett szerzetes, műfordító és költő is volt, rosszállóan ír az olcsó stílusutánezatokról, s az építészeti (s közvetve az irodalmi) stílusok igénytelen utánzásáról is:

„Aki egy mai ál-gót, vagy álbarokk templomot mindenestül a magáénak tud érzeni, annak vallásossága nem lehet mindenestül teljes, mély és szerves. A vallás az egész embert kell, hogy átjárja, tehát a mai ember vallásos élménye – főleg annak a művészet számára legfontosabb eleme, az élethangulat – a dolog természete szerint jelentősen különbözni fog a középkortól, vagy a tizenhetedik századtól. ... Az ilyen ember [nemcsak akkor, ha egy épülettel, elsősorban templommal, hanem akkor is, ha egy olcsón régieskedő szöveggel találkozik] vagy belekényszeríti magát mindenestül az akkori élmények világba, ami nem megy nyilvánvaló belső hazugság nélkül, vagy... egyszerűen észre sem veszi az össze nem illőséget, ami azt jelenti, hogy vallásos élménye annyira sekély, hogy nincs is meg benne az egész-ségnek igénye.

A stílusnak látszata, valójában hiánya, lényegében pedig egyenes ellentéte a *modorosság (manír)*... A manírista átvesz egy kész stílust – akár a magát is: önmagának is lélektelen utánzója lehet valaki, – és annak formanyelvét alkalmazza olyankor, amikor az e formanyelvet létrehozó belső élmény teljességgel hiányzik.”¹³

A továbbiakban tehát igyekeztem egy olyan kis Szenci Molnár versgalériát összeállítani, amelyben a legszigorúbb ítézés sem találhat manírt, de még

¹³ Sík Sándor, *Esztétika* (Szeged: Universum Kiadó, 1990), 272.

a manír árnyékát sem. E galéria összeállítása során két antológiába érdemes, mintegy „vezetőszájként” beletekinteni. Köztük az egyik kapocs az, hogy mindkettőben szerepel Dsida Jenő nagyívű, de Szenci Molnár portréversnek, vagy parafrázisnak olvasatomban semmiképpen nem tekinthető *Psalmus hungaricus*-a. Az első, igazán főhajtásnak tekinthető versgyűjtemény a *Magyar zsoltár*, amelyet Alexa Károly válogatott és szerkesztett.¹⁴ A válogatás a 15. századi Apor-kódextől az ötvenes években született költőkig ível. A kora huszadik század magyar költészetét – egész miniatűr-antológiai nyerscsokorral – ebben a vaskos kötetben Ady Endre képviseli. A gyűjtemény anyagából most két, egyaránt a 137. zsoltár ihlette verséből szeretnék idézni, amelyek ráadásul a méltatlanul ritkán citált Ady-költemények közé tartoznak. Mindkettő jelzi, hogy Sütő Andrásnak tökéletesen igaza volt, amikor így írt „De Molnár Albert még mindig énekelteti a századokat.” S köztük nem csupán buzgó pap-költőket, de az Érmellék hithű kálvinista családból származó, ám meglehetősen hányatott sorsú gyermekét, gyakran önsorsrontó gyermekét. Mert a Mátyusföld zsoltárfordító szülte olyan erővel és őszinteséggel szól mindmáig hozzánk, hogy nagyon különböző háttérű, neveltetésű és életvitelű költőket is önvallomásra, kitárulkozásra ösztönöz. Ezért lehetséges az, hogy Ady Endre mindkét 137. zsoltár változatában keverednek a biblikus és az önéletrajzi elemek, a szent és a profán részletek:

*„Ültem partjain Babilonnak,
S ültem már partján a Gondnak.*

*Láttam már apró szenvedelmet,
S láttam beteg, hosszú szerelmet.*

*Hárfámat már fölakasztottam,
Hárfámat már leakasztottam.*

*Isten, kétség, bor, nő, betegség
Testem, lelkem összesebezték.*

*Voltam trubadúr, voltam bajnok,
Rossz hátgerincem százszor hajlott.*

¹⁴ ALEXA Károly, szerk., *Magyar zsoltár* (Budapest: Kortárs Kiadó, 1994).

*Ülök, csapdos ár és hideg szél
Babiloni sötét vizeknél.”*

(Ady Endre: Sötét vizek partján)¹⁵

Már ez az első 137. zsoltárparafrázis bővelkedik őszinte és mély önvallo-
másokban, a sokszor boldogtalan, vagy méltatlan szerelemben, duhajkodás-
ban és betegségben eltöltött, zaklatott évekről. A második gyónás, ha lehet,
még tragikusabb: azt az Ady Endrét hozza elénk, akit az anyagi szükség
gyakran bértollnokká, a legfájdalmasabb esetekben pedig penzumokkal meg-
kötözött bérpoétává fokozott le, akinek Isten helyett olykor Mammon
diktált:

*„Babilon sötét vizeinél ülve
Akasztom hárfám szent, szomorú fűzre,
Habok locsognak és süvölt az Élet.
Én atyám, Mammon: fohászkodik hozzád
Könnyek sarában a Te kis cseléded.*

*Babilon sötét vizeinél ülve
Engedd, hogy arcom a Pénz elkerülje.
Engedd, hogy legyek szűz, szerzetes árva,
Engedd, hogy fagyjak boldog jégszoborrá
S boldogan zengjen Téged ez a hárfá.*

(Ady Endre: Mammon-szerzetes zsoltára)¹⁶

Ebben a versben a megtérés élménye a fő motívum, igaz ugyan, hogy a záró
versszak keresztyén Istene, Jézus, nem kerül külön megszólításra, úgy, mint
Mammon, a pénzisten az első strófában, de nyilvánvaló, hogy ezekben a
sorokban Adyval, mint „Istenhez hanyatló árnyék”-kal, találkozunk, még
ha kétségbeesett költő ezúttal „jégszobor”-ként jellemzi is önmagát. (Az
antológiában egyébként természetesen ez a nagy, közismert vers is szerepel,

¹⁶ ALEXA, *Magyar zsoltár*, 579.

amelynek mottója a 109. zsoltár néhány sora: „Mert az árnyék, / Mikor elhanyaglik, / El kell mennem / És ide s tova / Hányattatom, mint a sáska.”¹⁷

Minden idők egyik legszebb 42. zsoltár-visszhangja Nemes Nagy Ágnes *Patak*-ja az Alexa-féle válogatás egyik legerősebb pillére. Annak ellenére, hogy a betegségek és kétségek közt vergődő szerző, „sok papod hitetlen unokája”, az egykori Baár-Madas növendék, messze került a „szép híves patak”-tól és az annak tiszta vizére szomjazó szarvastól; a veszteség fájdalma mégis e sorok költőasszonyának megőrzött hitére utal:

*Én Istenem, te szép, híves patak,
Hová futottál, szökdeltél előlem?
Hol csillapítsam buzgó szomjamat?
S hogy bocsássak meg néked eltűnőben?
Zegzúgos csermely! Éppen ott apadsz,
Ahol a szomj legperzselőbb a hőben,
S idegen-légiónyi kín fakaszt
Új kínt csupán, de nem forrást a kőben.*

*Hová futottál, szép híves patak?
A deli szarvas képe hol a habban?*

*Hogy csillapítsam buzgó szomjamat,
S bocsássam meg, mi megbocsáthatatlan?*

(Nemes Nagy Ágnes: Patak)¹⁸

Kányádi Sándor verse inkább Szenci Molnár portréminiatűr, mintsem zsoltárparafraízis, s nem is igazán „zsoltáros”, hiszen egy, a *Térj magadhoz, drága Sion*-kezdetű református éneket¹⁹ felidéző Jékely versre, a méltán híres

¹⁷ ALEXA, *Magyar zsoltár*, 585.

¹⁸ ALEXA, *Magyar zsoltár*, 659.

¹⁹ „Térj magadhoz, drága Sion”, in *Református énekeskönyv*, (Budapest: Kálvin Kiadó, 2021), No. 769, 834.

A marosszentimrei templomban-ra reagál benne, egyfajta költőtársi, erdélyi református poéták egymás közt hangnemű párbeszédben. Mégis mindenképpen idézésre méltó, még akkor is, ha mostanra már megérhettük a marosszentimrei templom feltámadását, s azt az élményt, hogy Szenci Molnár bizony nem haldoklik, hanem jelen van Marosszentimre templomában, mindaddig, amíg a magyar költők között vannak, akik tudják, mennyit köszönhetnek (köszönhetünk!) Szenc szülöttének:

Kányádi Sándor
Egy csokor orgona mellé
Jékely Zoltánnak szeretettel

*orgonaszó orgonaillat
ónkarikás ablaktányérok
lépesméz-ízű zsoldár
életem pünkösöd-évszaka
lelkem pünkösdi itala
máig zsongító óborom
nyelvem petőfi sándora
albertus molnár*

*ledőlt a cinterem fala
kövei földbe vástak
védtelen áll a dombon
maholnap egyesegyedül
istené lesz a templom
csak egy ajkon szól már
paptalan marosszentimrén
haldoklik szenci molnár*

*hoztam egy csokor orgonát
ülök őbenne bízón
ülök hol várja jézusát
a házsongárdi síron.²⁰*

²⁰ ALEXA, *Magyar zsoldár*, 683.

Ady, Nemes-Nagy Ágnes és Kányádi Sándor után következék a huszadik század egyik legjelentékenyebb erdélyi költője, a lelkészcsaládból származó Szilágyi Domokos. Érdekes és megható, hogy Szenci Molnárt milyen híven és színesen tudták és tudják mindmáig ábrázolni „erdőntúli” szépírók. S tény az is, hogy az ő verseikhez képest sok felföldi költő csak – igaz, többnyire nagyon nemes szándékú – nyelvi akvarellekben tudta alakját megörökíteni. Erre a későbbiekben még visszatérek, most azonban következék a zsoldár-erejű Szilágyi Domokos-vers:

Szilágyi Domokos

Dávid unokája

(Azkit ígirt, im, vígre megadá fiát. Sylvester János)

*Dávidnak unokája, Marot Kelemennek
fia, friss csermelyekül
folynak körül szavaid – legyen áldott
a forrás –*

*folyjék tovább mibennünk
eleven álmod.*

*Folyjék tovább szavainkban
holtunkiglan. Nem az, aki voltál,
de aki vagy: „azkit ígirt”*

a Szükség Istene:

pengő, zsongó magyar Zsoltár.

*Dávidnak unokája, Marot Kelemennek
fia.*

Tiszta szív örökkön akadt.

*ha fázott, ha lánggal égetett
földi világunk.*

**„VIGADJATOK ÉS ÉNEKELJETEK,
AZKIKNEK VAGYON TISZTA SZÍVETEK.”**

(XXXII: Zsoltár)²¹

²¹ ALEXA, *Magyar zsoltár*, 716.

Ez a Szilágyi Domokos-vers a maga természetes, egyszerű okfejtésével is igazi bravúr és Szenci Molnár életművének mély megértéséről tanúskodik. A költő részéről nem üres hízelkedés, cifra háromszoros metafora, hanem igazi, hiteles élet-élmény az, hogy Molnár Albertet egyszerre látja és láttatja Dávid király, továbbá az 1541-es Újszövetség-fordítást remeklő Sylvester János méltó egyenesági utódának. S ugyanakkor az ő *Psalterium*-ában a Lobwasser mellett másik közvetlen forrásul szolgáló francia Clement Marot méltó örökösének is. A költemény az igényes historizálásnak és a lélektani árnyalatoknak köszönhetően a legértékesebb „verbális emlékszobrok” egyike Szenci Molnárról, a legcsekélyebb poszt-romantikus kegyességi dagály nélkül, még játékosságát, egyénisége szivárványszíneit, gyermeki vonásait is megcsillantva. Fogalmazhatunk akár így: a párhuzamos, egymást erősítő szinkronia és diakronia remeke.

Az Alexa-féle *Magyar zsoltár* antológiában szerepel ugyan két zsoltár-gyökerű Veress Miklós-vers, az *Egy fálusi vályogtemplomra* és az *N. L. emlékének* ellenben hiányzik, minden bizonnyal nem igazán egy sokszerzős versgyűjteménybe illő, négyoldalas terjedelme miatt, egy, Veress által már a címében is Szenci Molnárt idéző költeménye. Ez egyben az ő *Porhamu*-kötetének drámai erejű, az „Albertus Molnár” refrénnel megerősített verse, *A CLIII. zsoltár*. Ez a „153. zsoltár” cím azt érzékelteti, hogy a hetvenes évek egyik legjelentékenyebb költője saját művét a *Psalterium* egyik legújabb kori kiegészítésének, utóhangjának szánja. Egyben kettős sorsvers ez: a szerző összefonja benne Szenci Molnár nehézségek közepette is sokat vállaló életútját saját életének fordulataival, megpróbáltatásaival, s egész generációja, mi több, az egész magyarság mindmáig zsoltárokba, s leginkább panaszzsoltárokba illő sorsával:

„*Psalmus: százötvenkettő*
aztán: halhat a költő
fontos csak ami támadt
léleklángjából: zsoltár
azt zengem most utánad
Albertus Molnár

*Forgószél fűtt világon
porhamu ifúságom
s lépem utam e porba
miként te vándorolnál,
ha nem hív Haydelberga
Albertus Molnár*

*Kínjaid visszapörlik
kint és bent is a Tyllik
de szabadság az ára
ha kegyes kéztől jutnál
egy jó parókiára
Albertus Molnár*

*Hadai magyaroknak
egymással agyarkodnak
amíg csak Szentől Szencig
főleg ország és oltár
s helyén csontod se látszik
Albertus Molnár*

*És pusztul aki bízik
és hull aki nem bízik
a halál kötelén torka
de zeng, de zeng a zsoltár
a fölgújtott mennyboltra
Albertus Molnár*

*S amint egykoron Dávid
zengte az Úr csodáit
s amint utána zengte
a test mit nem lakol már
zenglek a végtelenbe
Albertus Molnár*

*Partjain bölcs vizeknek
lelkeink ott zizegnek
ahol az űr a tenger
ahol a fény a zsoldár
várj rám ott türelemmel
Albertus Molnár.²²*

A *Magyar zsoldár*-antológia legfontosabb darabjainak bemutatásából természetesen nem maradhat ki végül egy nemrég elhunyt költő, a Marosvásárhelytől sok országig, sok szívben és elmében gyökeret vert Kovács András Ferenc *Psalmus Transsylvanicus* című, sokat idézett verse sem, amely voltaképpen az erdélyi falurombolás szörnyű időszakának megrendítő rekviemje. Azaz, sokkal több egyszerű verses siratónál, hiszen a szerző Szenci Molnártól és a zsoldároktól – ám közvetve elsősorban Istentől – kér és remél oltalmat, menedéket. Ilyen szempontból – tökéletesen érthető és megindokolható módon – a zsoldárok, bár eredeti szakrális terük, hatósugaruk is megmarad, elmozdulnak az akkor épp aktuális történelmi térbe, tehát, minden lefokozási szándék nélkül, rangjukat, méltóságukat megtartva, a szorongattatások idején *applied poetry*, vagyis alkalmazott költészet lesz belőlük! De a legnemesebb fajtából és céllal, az önvizsgálat szükségességét is hangsúlyozva. A nyitó versszak a 90. zsoldár többszörösen módosított szövegéből vált át a néhány évtizeddel ezelőtti erdélyi tragédia világába:

*„Tebenned biztunk eleinkből fogva
Zsoldár, téged tartottunk hajlékunknak,
Mikor már semmi szavak nem voltak,
S már otthon sem volt, csak porból formálva –
Megszabadult zászlónkon ábra sincsen
Csak szívünk csattog szégyenidőben.*

*Adj értelmet, ha jövendők szertelen
Torony gyanánt omlik s békőd azonnal
Nyelvünk tántorodik tolvaj haszonnal,*

²² VERESS Miklós, „A CLIII. zsoldár”, in VERESS Miklós, *Porhamu*, (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978), 5–8.

*Látásunk gyökere roppan-esztelen
Felednénk rontott temérdek falat,
Kertet, házat, hazát, ha még maradt.*

*Öltöztess átokba ellenségeinket:
Szólítanak torkunkban torlódó gondok,
Fölprédált temető, falvacskák, csontok –
Romhalmaz alól majd emelj ki minket,
Csönd törmelékéből végy ki, Zsoltár,
Veszett kövek kiáltása voltál.”²³*

Külön érdekességet kínál a KAF-vers harmadik versszakának zárósora, a „Kertet, házat, hazát, ha még maradt.” Ez ugyanis nem más, mint Pierre de Ronsard francia költőnek, a Pléaide nevet viselő reneszánsz „költői iskola” vezetőjének egyik leg többet idézett szonettje, az *Utolsó vers*, amely így kezdődik, Illyés Gyula fordításában: „Kertet, házat, hazát, itt hagyom a remek / korszokat, kancsókat, a csínnal villogókat...”. Ez itt a vers elején csak egy szóhasználati párhuzam, ám a szonett harmadik versszaka már teljesen vallási tartalmú, s így Szenci Molnár világával rokonítható: „Boldog, ki félreáll. Még boldogabb, ki megtér / az ősi semmibe; de még boldogabb ennél, / ki agyalnak siet Krisztus körébe föl...”²⁴

A „Magyar zsoltár”-antológiából sok vers megjelenik Zalabai Zsigmond „Szenci Molnár Albert emlékezete” című, részben a kötet főszereplőjétől származó, részben számos szépprózai, elméleti és lírai anyagból összeállított miscellaniájában is, ebben a minden szempontból inkább vegyes, mintsem egységes vonalvezetésű összeállításban.²⁵

Van azonban ebben a válogatásban egy ritka szépségű és komoly jelentőségű, a kötet elegy-belegy jellege ellenére igazi kárpótlásnak számító, kristálytiszt

²³ KOVÁCS András Ferenc, „Psalmus Transsylvanicus”, in ALEXA, *Magyar zsoltár*, 766–767.

²⁴ Pierre de RONSARD, „Utolsó vers”, ford. ILLYÉS Gyula, in BÁRDOS László, szerk., *Ronsard és a francia reneszánsz költői*, Lyra mundi (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1986), 259.

²⁵ ZALABAI Zsigmond, szerk., *Szenci Molnár Albert emlékezete* (Dunaszerdahely: Lilium Aurum, 2001).

ökumenikus gondolkodásról tanúskodó vers, amelynek szerzője a mindössze 57 évet megélt felvidéki katolikus pap-költő és műfordító, az 1922-ben, Szencen született Farkas Jenő. Munkásságáról, egyéniségéről, páratlan természetábrázoló képességéről érdemes többször is elolvasnunk Juhász Dósa János értékes írását, amely 2022 januárjában, a költő-plébános születésének századik évfordulóján két online fórumon is megjelent.²⁶

Ennek lényege: Farkas Jenő tehetségéhez és egyéniségéhez méltó emléket valójában csak Nagymegyeren ápolják igazán, emléktáblával és minden évben megtartott szavalóversenyekkel; azon a településen, ahol élete utolsó tizenkét évében plébánosként szolgált. Lássuk tehát ezt a felekezeti különbségeken hitelesen és megéltén átívelni tudó, halkságában is nagy és mives költeményt, amely élő és biztató bizonyítéka annak, hogy Albertus Molnár nem kezelhető pusztán „református magánügyként.”:

Farkas Jenő
Szenci séta

*Kis szülővárosomban, Szencen jártam.
A volt kisdíákot nem látta meg senki.
Elindultam a régi fény nyomában,
Molnár Albertet némán megkeresni.*

*Szikár volt, tudom, s csontos arca mélyén
nyugtalan égett két szeme, s az ajka
zsoltárra nyílt, nyítt palástjának szélén
kis gyertyacseppek sárgultak. Hadarta,
mondta, dalolta, sírva írta, írta
sercegő tollal sárga pergamenre,
s ha az fogytán volt, foszlott rongypapírra
a magyar zsoltárt, búsan elmerengve.*

²⁶ JUHÁSZ Dósa János, *Száz éve született Farkas Jenő*, 2022, hozzáférés: 2024.02.06, <https://www.szenc.sk/hu/Mult-esemenyek/2022/100-eve-szuletett-farkas-jeno.alej> – <https://ma7.sk/irodalom/lattam-mar-az-oszt-veresen-100-eve-szuletett-farkas-jeno>

*Ha vissza tudnék szállni most a múltba,
elmennék hozzá. Az ősz prédikátor,
tudom, rám nézne, s talán megindulva
kérdézné, vajon keserű borából
megkínálhat-e? És helyel kínálna.
Nem vitatkoznánk, és nem is lapoznánk
ellenségként a csatos bibliában,
de arról szólnánk, mi közel van hozzánk:
az ősi nyelvről, s merengve a múlton,
jövőbe nézve, lopva mind a ketten
azt kívánnánk, a szívünk ne csituljon,
és új énekünk egyre szebben zengjen.
Így ülnénk ott a gyertyafényben ketten,
míg a rőt hajnal tűzpiros palástot
borítna ránk. Keze a kezemben,
megáldanánk az ébredő világot.
S nem kéregetve hatalmak kegyelmét,
át városokon, falvakon, új hangú
holtakat keltő zsoldárokat énekelnénk.²⁷*

A Farkas Jenő versben két, méltán sokat idézett, évszázadokat összekötő vers köszön vissza. Már az első versszak harmadik és negyedik sorát olvasva azonnal felcsendül bennünk Áprily Lajos lírai rekviemje, a Tavasz a házsongárdi temetőben legalábbis, e gyakran idézett, Apáczai Csere János holland feleségére emlékező költemény egyszerűségében is megrázó, második verszaka:

*„Én tört kövön és porladó keresztén
Aletta van der Maet nevét kerestem.”²⁸*

A második, még közvetlenebbnek érezhető, s azonnal felismerhető előzmény nem más, mint Kosztolányi Dezső a mai, feszültségekkel, versengésekkel teli

²⁷ FARKAS Jenő, *Szenci séta*, in ZALABAI Zs., Szenci Molnár, 321.

²⁸ ÁPRILY Lajos, „Tavasz a házsongárdi temetőben”, in ÁPRILY Lajos, *Megnőtt a csend. Összegyűjtött versek*, szerk. GYŐRI János, (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973), 111.

időkben, irodalmi közéletben és sokak számára szakmai halált, hekatomba sorsot hozó korában egy igazán gyógyító erejű vers. A ma sokak számára régimódinak balítélt *Ének Virág Benedekről*. Igaz, ebben az 1915-ben, tehát már a háborús időkben írott, mégis harmóniát, generációk, korszakok közötti párbeszéd-esélyt sugalló versben a budai házacsakájában élő szerzetes-költő nem „savanyú borral”, hanem gyümölcscsel kínálja a hozzá látogató, kései költőtársat, Azt, hogy analógiánk nem légből kapott, erősíti, hogy Farkas Jenő is részletesen leírja Szenci Molnár külsejét, környezetét, öltözkékét, házigazdai kedvességét. Hogy a katolikus pap-szerzőnek ezek a vers-előkép választásai ösztönösek voltak, vagy tudatosak, az ebben az esetben végeredményben teljesen mindegy. Az a lényeg, hogy Molnár Albert-portréjának elevensége, „fesz és pöföt”, hiúságot, önzést és szobortalpat nem tűrő természetessége a saját szeretetén, hűségén kívül ennek a két korábbi versnek is köszönhető:

*„Zsinóros, régi attilát viselt még,
ráncos kezű és prédikáló bölcs volt,
szobája, mint az agg papok szobája,
a szekrényében égettbor, s gyümölcs volt:
és dicsérvén a Poézis hatalmát,
átnyújtott volna versemért egy almát.”²⁹*

(Kosztolányi Dezső, *Ének Virág Benedekről*, részlet)

Meglehet, sokan kételkednek abban, hogy helyénvaló lépés volt részemről az, hogy agyonidézett hírességek citálása helyett egy rövid életében méltatlanul mellőzött, még szűkebb hazájában, a Felvidéken is csak szűk körben ismert és elismert poéta Szenci Molnár alakját felidéző versével fejeztem be ezt a születésnapjára áttekintést. Ám úgy vélem, Farkas Jenő ezt nem csak azzal érdemelte ki, hogy maga is az ünnepelt szülővárosában, Szencen látta meg a napvilágot; hanem végtelen gyöngédségével és szerénységével, továbbá lelki emberhez méltó hitelességével, főhőse egyéniségének empatikus ismeretével. Ne feledjük, egy olyan, sok műfajban jelentékeny alkotni tudó református szerzőt ünneplünk most, aki ellátogatott az általa nagyon tisztelt

²⁹ KÖSZTOLÁNYI Dezső, *Ének Virág Benedekről*, hozzáférés: 2024.02.06, <https://mek.oszk.hu/00700/00753/html/vers0681.htm#04>

Árpádházi Szent Erzsébet síremlékéhez. Így nagyon valószínű, hogy a katolikus plébános-költő, Farkas Jenő őszinte, érdek és számítások nélküli, szép versének szívből tudott volna örülni.

450. születésnapján Szenci Molnár Albert előtt is olyan szépirodalmi művek felidézésével igyekeztünk most tisztelni, amelyek középpontjában mindenkor ő és hatalmas, színes életműve és életteli egyénisége áll. Nem elvárásoknak engedve, nem megfelelési kényszerek szorításában és módosításokban, hanem minden esetben az emlékező megbecsülő szeretetétől és őt „visszaszólító” szándékától vezérelve.

Irodalom:

1. ALEXA Károly, szerk. *Magyar zsoltár* (Budapest: Kortárs Kiadó, 1994). ISBN 963-8464-24-0.
2. ÁPRILY Lajos. *Megnőtt a csend. Összegyűjtött versek*, szerk. GYŐRI János, (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973).
3. BÁRDOS László, szerk. *Ronsard és a francia reneszánsz költői*, Lyra mundi (Budapest: Európa Könyvkiadó, 1986). ISBN 963-07-3885-6.
4. DÉZSI Lajos. *Szenci Molnár Albert 1574-1633*, Magyar Történeti Életrajzok (Budapest: Franklin, 1897).
5. GOFFMAN, Erving. *Az én bemutatása a hétköznapi életben*, ford. BERÉNYI Gábor (Budapest: Thalassa Alapítvány – Pólya Kiadó, 1999). ISBN 963-85809-3-3.
6. *Református énekeskönyv*, (Budapest: Kálvin Kiadó, 2021). ISBN 978-963-558-470-3.
7. JUHÁSZ Dósa János. *Száz éve született Farkas Jenő*, 2022, hozzáférés: 2024.02.06, <https://www.szenc.sk/hu/Mult-esemenyek/2022/100-eve-szuletett-farkas-jeno.alej> – <https://ma7.sk/irodalom/lattam-mar-az-osztveresen-100-eve-szuletett-farkas-jeno>
8. KOSZTOLÁNYI Dezső. *Összegyűjtött versei*, hozzáférés: 2024.02.05. <https://mek.oszk.hu/00700/00753/html/index.htm>
9. SÁRAI SZABÓ Katalin. *A református nő a 19. század végétől az 1930-as évekig: A belmissziómozgalom hatása a nők egyházi működésére*, ELTE Budapest, 2010, PhD disszertáció, hozzáférés: 2024.02.05, <https://doktori.btk.elte.hu/hist/saraiszabokatalin/diss.pdf>

10. SÍK Sándor. *Eszztétika* (Szeged: Universum Kiadó, 1990). ISBN 963-385-030-4.
11. SÜTŐ András. *Engedjétek hozzám jönni a szavakat. Jegyzetek hómezőn és porban* (Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1977).
12. SZABÓ András. „Bizontalan helyeken búdosunk”. *Szenci Molnár Albert a magyar és európai szellemi életben*, Monographiae Comaromienses 4 (Dunaszerdahely–Komárom: Liliium Aurum – Selye János Egyetem Tanárképző Kar, 2011). ISBN 978-80-8062-433-0.
13. SZÉCHENYI Zsigmond. *Ahogy elkezdődött* (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1961).
14. SZENCI MOLNÁR Albert. *Naplója*, kiad. SZABÓ András, *Historia litteraria* 13 (Budapest: Universitas Kiadó, 2003). ISBN 963-9104-73-6.
15. *Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai*, kiad. DÉZSI Lajos (Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 1898).
16. TÓTH-MÁTHÉ Miklós. *Miként a csillagok. Négy történelmi regény* (Budapest: Kálvin Kiadó, 2010). ISBN 978-963-558-159-7.
17. VARGHA Tamásné. *Vándormadár útja*. Regényes életrajz Szenci Molnár Albert ifjúságáról, (Budapest: Sylvester, 1928).
18. VERESS Miklós. *Porhamu*, (Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1978). ISBN 963-15-1180-4.
19. ZALABAI Zsigmond, szerk. *Szenci Molnár Albert emlékezete* (Dunaszerdahely: Liliium Aurum, 2001). ISBN 80-8062-087-3.

SÜLL KINGA

SZENCZI MOLNÁR ALBERT ZSOLTÁRAINAK ZENEI VONATKOZÁSAI

Abstract: *The musical aspects of Albert Molnár Szenczi's psalms*

The psalms have always been part of the devotional practice of the believer, because they have been sung continuously since his birth: hymns sung by David accompanied by a harp, sung in the temple in Jerusalem, even by Jesus. An important part of the liturgy is where the individual and communal voice is heard: the responsorial character of priest and congregation or priest ("pre-singer") and choir beautifully expresses the dialogue that takes place between God and his people. In the Middle Ages, the simple congregation is increasingly silenced in the liturgy of the Mass, and singing remains at the service of the priest, the cantor or the pre-singer and schola. At the time of the Reformation, it is precisely this that leads to the need for the congregation to sing again, and preferably in its own mother tongue. The birth of the Psalms of Geneva, also known as the Huguenot Psalms, is a milestone, for the text of the Psalm, in its strophic vernacular, becomes once again the song of the congregation. Research on the Geneva Psalter still holds many question marks, yet this essay will attempt to shed light on a few important points.

Keywords: *renaissance, genevan psalm, psalm melody, music reform*

Absztrakt: *Szenczi Molnár Albert zsoltárainak zenei vonatkozásai*

A zsoltárok mindig is részét képezték a hívő ember kegyességi gyakorlatának, hiszen megszületésétől fogva, folyamatosan énekelték azokat. Énekelték Dávid, hárfán kísérvé, énekelték a jeruzsálemi templomban, Jézus is ismerte a zsoltárokat. Fontos részei voltak a liturgiának, ahol megszólal az egyéni és közösségi hang: a pap és a gyülekezet, vagy a pap (előénekes) és kórus rezponzórikus jellege gyönyörűen kifejezi azt a dialógust, amely Isten és az ő népe között jön létre. A középkori miseliturgiában egyre jobban elhallgat az egyszerű gyülekezet,

s az ének megmarad a pap, a kántor, vagy előénekes és schola szolgálatában. A reformáció idejében éppen ez vezet el ahhoz az igényhez, hogy a gyülekezet újra énekeljen, és lehetőleg saját anyanyelvén. A genfi zsoltárok, vagy más néven hugenotta zsoltárok megszületése mérföldkő, hiszen a Zsoltár szövege strófikus népének formájában újra a gyülekezet éneke lesz. A genfi zsoltárdallamok kutatása még mindig tartogat sok kérdőjelet, mégis a dolgozatban megpróbálunk pár fontos dologra rávilágítani.

Kulcsszavak: reneszánsz, genfi zsoltár, zsoltárdallam, zenei reform

„A gyülekezeti zsoltáréneklést Kálvin János emelte arra a jelentőségre, sőt hosszú ideig jóformán kizárólagos rangra, amely a genfi reformáció egyházait századokon át jellemezte. Amikor a latin nyelv kizárólagos uralma kezdett fokról-fokra feloldódni a nyugat-európai népek nemzeti nyelvi igényeivel és fejlődésével szemben, mindenütt örömmel fogadták a zsoltárok új, költői formában készült verses tolmácsolásait.“

Csomasz Tóth Kálmán

Bevezető

Kálvin világossá tette, hogy elsősorban az ószövetségi szövegek, a Zsoltárok alkalmasak arra, hogy azt a gyülekezet újra a szájára vegye, s azzal Istenét dicsőítse, hiszen Dávid énekeire maga a Szentlélek tanítja meg őt.¹ Kálvin nem is sejtette, hogy ezzel a tudatos lépésével, mondhatni egy új sajátos zenei műfajt hoz létre. Hiszen a genfi zsoltárok zenei vonatkozásban annyira egyediek, semmi máshoz nem hasonlíthatóak. S bár évszázadok teltek el azóta, a zsoltárok dallamainak kiadásai sok hányadtatást, különböző rossz és rosszabb ún. kiegyenlített ritmusú nyomtatást megéltek, ma mégis elmondhatjuk, hogy jelenlegi református énekeskönyvünkben újra ott van

¹ Kálvin J.: A keresztyéneknek, mindazoknak, akik szeretik az Isten Igéjét, köszöntését küldi. In: Claude Goudimel: Zsoltárok. 2002. 8. p

a legeredetibb, a dallamát, zeneiségét tekintve leginkább autentikus. A feladat viszont nem csak megőrizni, de használni, újra elővenni, szeretni és általa az Urat dicsérni: mert arra rendeltetett!

Mielőtt konkrétan értékelnénk a genfi dallamokat, röviden vizsgáljuk meg ennek a korszaknak a legmeghatározóbb zenei jellemzőit.

A reneszánsz kor zenéje

Ezt a korszakot elsősorban Nyugat-Európában a kórusművészet aranykoraként emlegetjük. A 15. század környékén egyre több kórus alakul. Bár ezek főként kis létszámú (8-12 énekes) kórusok, akik több szólamban énekelnek. Gyakran a capella, azaz kíséret nélkül, de van, hogy az egyes szólamokat egy-egy szólóhangszer kíséri, imitálja vagy díszíti. A kórusmuzsika elsősorban az utcán, piacokon és tereken, ill. a családi otthonok mindennapjaiban volt jelen. A zeneismeret az általános műveltség része, mely mindezt lehetővé tette. Ezt tovább támogatja a kottanyomtatás elterjedése.

Palestrína, Lassus és Pretorius meghatározó zeneszerzők, akik világi és egyházi kórusműveket komponáltak: motettákat, madrigálokat, miséket, melyeket egyaránt jellemez mindkét meghatározó műfaj: a homofónia és a polifónia. Az egyházi zene elsősorban latin nyelvű, míg a világi énekek a nép szaván szólalnak meg, átítatva azokat humanista életérzéssel.² Kísérő-, vagy szóló hangszerekként vannak jelen a lantok, virginálok, orgonák, furulyák, sípok, dobok.

Kálvin zsoltárdallamai

Bár gyakran hangoztatjuk (nyugtatva ezzel talán a fiatalabb generációt és igazolva önmagunkat az egyes mai egyházzenei dallamok kérdésében), hogy a genfi zsoltárdallamok az akkori kor világi zenéje, de ez nem mindenképpen igaz. A legelső zsoltárfordítások valóban világi, már meglévő ismert dallamokra íródtak, amelyekkel Kálvin először Strasbourgban találkozott. Ezek főként

² Értsd: emberközpontú, ahol az életöröm megjelenik a zenében is.

német zsolttárfordítások voltak. Az általunk ma ismert genfi „dallamgyártás” csak ezután kezdődött el igazán, amikor Kálvin Genfben érkezett, és erre a fontos feladatra zenészeket, kántorokat kért fel. Kálvin ugyanis kimondottan ügyelt arra, hogy ezek a dallamok merőben eltérjenek az akkori kor világi és közkedvelt zenéjétől. Ő ugyanis a zsolttárok számára egy „szent stílust” (chant ecclésiastique = egyházi ének) gondolt el, amelyre jellemző a rend, a mértékletesség, a súly, a visszafogottság, az egyszerűség és szenvedélymentesség.³ Kálvin célja nem a népszerű dallamok megkomponáltatása vagy átvétele volt. Nem a „slágergyanús” énekek által kívánta megszólítani a tömegeket. Célja az volt, hogy a szöveg mellett a dallam is egyedül Istenre mutasson, a zsolttárok Isten Igéjét hordozzák, amelyet a dallamoknak is közvetíteniük kell.⁴

Talán a felsoroltak által okkal megszülethetne bennünk egy rideg, elhatárolódó Kálvin-kép, aki megtilt minden érzelmet és lelkiiséget. Hiba ezt így feltételezni, hiszen éppen a zsolttárkommentárjai lesznek kegyességének legszemélyesebb és legbensőségebb dokumentumai.⁵ Illetve ő maga írja a következő sorokat: „*És azt csakugyan tapasztalatból tudjuk, mekkora ereje és hatalma van az énekeknek arra, hogy az emberi szíveket Istennek még forróbban, még szenvedélyesebben buzgó segítségülhívására és dicséretére indítsa és gerjessze föl.*”⁶ Kálvin egyrészt ki akarta használni a zene lángoló erejét, másrészt azonban a zenének az emberi szenvedélyek felgerjesztésének veszélyét tulajdonította. Ebből a megfontolásból kiindulva a zenében súlyosságot és fenségességet („poids et majesté”) követelt.

Mit jelent mindez zenei szempontból?

A zsolttárok ritmusa nem erőszakolható bele a mai izometrikus kottalejegyzésbe⁷, az énekek jellemzője a polimetria, ami lehetővé teszi, hogy a dallam

³ Kálvin J.: Az institutio. III. fejezet: Az imádságról. ford.: Dr. Victor János 104-107. p

⁴ A felfordult, nyugtalan világban élheti újra reneszánszát a genfi zsolttár, amikor az ember sóvárog a megnyugvás, a lassítás, a rend után, a kiegyensúlyoottság után.

⁵ Fazakas S.: *Luther és Kálvin kegyessége*. In: *Lelki éhség*. 2021. 94. p

⁶ Kálvin J.: A keresztyéneknek, mindazoknak, akik szeretik az Isten Igéjét, köszöntését küldi. In: Claude Goudimel: *Zsolttárok*. 2002. 7. p

⁷ Ezért a mostani kiadásokban hiba lenne a dallamot ütemvonalak közé erőszakolni.

a szöveghez alkalmazkodjon. Vagyis a dallam szárnyra kapja a szöveget, amely lendületet biztosít. Ezáltal a hangsúlyok az egyes versszakoknál olykor eltolódnak és szabadon módosulnak. Ezáltal a dallam-hangsúly igazodás által minden versszak egy picit más, zenei szempontból pedig ez hatalmas gazdagságot jelent, hacsak ki nem öljük ezt belőle a 21. századi gépies éneklési móddal. *„Hogy magyar példával világítsam meg a megállapításomat: Szenczi Molnár zsolnárszövege, melyben szinte strófánként változnak a verssorok vándorhangsúlyai miatt a metrumok, folyton, szinte versszakonként megújuló színt ad ezeknek a zsolnár-dallamoknak.“*⁸

A zsolnárak ritmusa csupán kétféle hosszúságú hangjegyet ismernek: a hosszú és a rövid, éppen ezért ritmusa nagyon könnyen „olvasható“ és énekelhető. Már születésüktől fogva ún. menzurális hangjegyeket, vagyis időmértékes hangjegyeket használtak a kottázásnál. Ha mégis idegenkedünk olykor a nehezebb ritmusformáktól, a számunkra talán szokatlan szinkópáktól, megállapítható, hogy az akkori kor vokális zenéjében ezek nem számítanak ritkaságnak. Ilyen zsolnárak pl. 47., 99., 141.

Zenei szempontból a zsolnárdallamokra nem jellemző a nagyobb ugrás, díszítések a virtuozitás. Minden tekintetben alkalmazkodnak a gyülekezeti tagok képességeihez, mivel hangterjedelme nem haladja meg az oktávot. Természetes hangközöket tartalmaz és diatonikus hanglépéseket. Ezáltal a zene egyszerű és kiszámítható. Minden szótagra szigorúan egy hang jut. (Kivételt csupán hat zsolnár képez: a 2., 6., 10., 13., 91. és 138. zsolnárak, ahol egy-egy hajlítás mégis előfordul.)

Kálvin a templomi gyülekezet énekeként az egyszólamú népéneket tartotta egyedüli járható útnak. A többszólamúság, vagy éppen az orgona által kísért harmóniák már egy magasabb fokú tudomány és művészet, amely szerinte elvonná a figyelmet a lényegről. *„A gyülekezetek éneklésében éppen ez az unisono-ének elemi ritmusának és dallamának az ősi lendületével válik méltó kifejezőjévé mindannak, ami a hívő gyülekezet lelke mélyén az üdv tapasztalás*

⁸ Árokháty B.: *A zsolnárak és dicséretetek zenei szempontból* I-II.

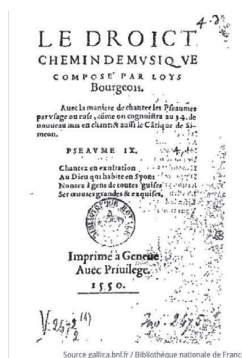
csodatitkú műveként végbemegy. A zene ősi elemei ugyanis a ritmus és a dallam. A mai értelemben vett harmónia már bizonyos tekintetben nem elemi, hanem másodlagos kifejezési eszköz: magasabb rendű zenei megnyilatkozás, amiben már van valami művészi, mesterségbeli nekikészültség. Sem Luther, sem Kálvin nem gondoltak soha efféle művészi zenei igénnyel, mert céljuk sohasem az volt, hogy „széppé” tegyék a gyülekezeti istentiszteletet, hanem hogy az a „lélek és igazság” szerint, tehát nem esztétikai, hanem belső szépség szerint legyen gazdaggá.”⁹

A genfi zoltárdallamok keletkezése

Kálvin elsősorban a genfi kántorokat bízta meg, hogy komponáljanak új zoltárdallamokat, akinek konkrét utasításokat adott a dallamokat tekintve. Így a genfi zoltárdallamok négy kántor, zeneszerző nevéhez köthetők, csupán három genfi zoltárnak nem ismerjük a dallamszerzőjét (ezek a 103., 137. és 143. zoltár). A genfi énekgyűjtemény végleges formáját 1562-ben nyeri el, ekkor jelent meg „Dávid zoltárai” címmel.¹⁰ Az eredeti cél az volt, hogy minden zoltárhoz egy külön dallam tartozzon, de végül nem mindegyik szöveghez született ez meg, így 11 dallam kétszer, 3 dallam háromszor és 1 dallam négyszer fordul elő.

Ismerjük meg az egyes dallamszerzőket és az általuk szerzett zoltárdallamokat:

Louis Bourgeois (1510-1559)

Zeneszerző volt, aki 1544-1552 között szerzte zoltárdallamait (75 zoltárt éneklünk az ő dallamára). Őt tartjuk a legtermékenyebb zoltárdallamírónak. 1543-tól lett genfi kántor. Lyonban, 1547-ben jelentek meg többszólamú kórustételei házi használatra, ill. zeneelméleti tankönyve.

⁹ Árokháty B.: *A zoltárok és dicsérek zenei szempontból* I-II.

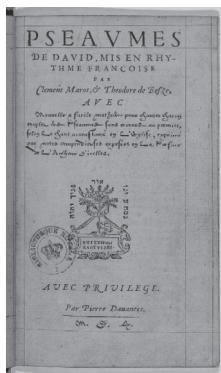
¹⁰ Ez a kiadvány negyvenkilenc C. Marot és százegy Th. De Béze zoltárszöveget tartalmaz százhuszonhárom különböző dallamra.

Összesen 63 darab Louis Bourgeois-tól származó különböző zsoltárdallam található az énekeskönyvünkben.¹¹

Egy zsoltár egy dallammal: 3., 7., 10., 11., 12., 13., 16., 18., 20., 21., 23., 25., 26., 27., 29., 32., 34., 35., 37., 39., 40., 41., 42., 43., 44., 45., 47., 73., 78., 90., 91., 100., 101., 107., 110., 113., 117., 119., 120., 121., 122., 123., 124., 125., 126., 127., 129., 131., 132., 133., 134., 138., 140., 142., 144.
Két zsoltár ugyanarra a dallamra: 14. = 53., 28. = 109., 31. = 71., 46. = 82., 51. = 69.
Három zsoltár ugyanarra a dallamra: 17. = 63. = 70., 30. = 76 = 139.
Négy zsoltár ugyanarra a dallamra: 24. = 62. = 95. = 111.

Érdekességként és egy rövid kitérőként elmondható, hogy Johann Sebastian Bach kantátáiban számtalan Luther-korált zenésít meg, mégis találunk nála egy genfi zsoltárdallamot, a 134. zsoltárét (BWV 130), amelyet ajánlunk zenehallgatásra.

Pierre Davantes (1525-1561)

Lyonban és Genfben dolgozott. Filológus, nyomdász, prédikátor, zeneszerző. Zeneelméleti módszerrel írt a zsoltárok megtanulásához. Lyonban könyvkereskedő, majd 1559-től Genfben él, ahol 1960-ban kiadja a „Psaumes de David, mis en rythme françoise” című művét, ebben szerepel a 42 zsoltárdallama egy általa kitalált kottairásai módszerrel. 36 évesen halt meg. Összesen 41 darab Pierre Davantes-tól származó különböző zsoltárdallam található az énekeskönyvünkben.¹²

Egy zsoltár egy dallammal: 48., 49., 52., 54., 55., 56., 57., 58., 59., 60., 61., 75., 80., 81., 83., 84., 85., 87., 88., 89., 92., 93., 94., 96., 97., 99., 102., 105., 106., 108., 112., 135., 136., 141., 145., 146., 147., 148., 149., 150.
Két zsoltár ugyanarra a dallamra: 74. = 116.

¹¹ Református énekeskönyv. 2021.

¹² Református énekeskönyv. 2021.

Guillaume Franc (kb. 1505-1571)¹³

Zenetanár, zeneszerző. Protestánsként Genfben talált menedéket, ahol a tanács 1542-ben megbízta, hogy iskolás gyermekeknek tanítsa az új zsoltárokat. A St. Pierre templom kántora és énektanítója, ahol Kálvin volt a lelkipásztor. Ebben az évben – 1542-ben – jelent meg az első református énekeskönyv a *La Forme des prières et chantz ecclesiastiques (Az egyházi imák és énekek formája)* címmel, amely Franc 30 zsoltárát is tartalmazta. Tanári fizetése annyira csekély volt, hogy ezért Lausanne-ba költözött, ahol nem csak tanár, hanem kántor is volt. 1565-ben, három évvel a hivatalos és teljes genfi zsoltár megjelenése után, Franc kiadta az átdolgozott kiadást a *Les Pseaumes mis en rime française, by Clément Marot, & Théodore de Bèze, avec le chant de l'Église de Lausanne* címmel. Összesen 24 darab Guillaume Franc-tól származó zsoltárdallam található az énekeskönyvünkben.¹⁴

Egy zsoltár egy dallammal: 1., 2., 4., 6., 8., 9., 15., 19., 22., 38., 50., 79., 95., 98., 104., 114., 115., 128., 130.

Két zsoltár ugyanarra a dallamra: 5. = 64., 33. = 67., 65. = 72., 77. = 86.

Három zsoltár ugyanarra a dallamra: 66. = 98. = 118.

Matthias Greiter (1495-1550)

Strasbourg-i Domonkos-rendi szerzetes, majd evangélikus prédikátor, zenetanár, kántor és zeneszerző. Egyetlen zsoltárdallama került bele az énekeskönyvbe, am 1525-ben jelent meg.

Két zsoltár ugyanarra a dallamra: 36. = 68.

¹³ Schneider Ch. *La restauration du Psautier huguenot* In: Schweizerisches Jahrbuch für Musikwissenschaft, 4, 1929, 36-56. p

¹⁴ Református énekeskönyv. 2021.

A genfi zsoltárok harmonizációi

A zsoltárok sikere óriási volt, Európa-szerte nagyon hamar elterjedtek. 1573-ban Ambrosius Lobwasser fordította¹⁵ németre¹⁶. A Luther-korálok is ebben az időszakban születtek, dallamukat tekintve mégis egészen más zenei stílust képviselnek, mivel dallamaik a gregoriánban gyökereznek.

Mivel a kor virágzó zenei műfaja a vokális zene, a kóruséneklés, ezért maguknak a zsoltároknak is számtalan harmonizációja született ebben a korszakban. A dallam, a cantus firmus lehet szoprán, vagy még gyakrabban tenor. A 16. században a négyszólamú zsoltárokat a magán összejövetelekre tartogatták, ahogy Goudimel fogalmazott: „*pour s'esjouir en Dieu particulièrement és maisons*”, „*hogy örüljünk Istennek, különösen a házakban*“.

A genfi zsoltárok megjelenése után három évvel (1565) megjelenik **Claude Goudimel** négyszólamú harmonikus homofón feldolgozása, ami nem istentiszteleti liturgikus célra született. Goudimel már korábban is komponált az egyes zsoltárdallamokra polifón stílusban, ahol az egyik szólam a dallamot énekli, a többi ellenszólam viszont más-más időben énekli ugyanazt a szöveget. Így bár ezek a darabok gyönyörködtetőek, mégis a hallgatóságnak inkább érthetetlenek. Maga a zeneszerző is azonosul Kálvin elgondolásával és előtérbe helyezi a homofón stílust, ahol az egyes szólamok egyszerre mozognak, egyforma a ritmusuk, ezáltal érthető a szöveg. Ezek esetében a dallamot, vagyis a cantus firmust (c. f.) a tenor szólamban bújtatta el. Az 1565-ös kiadásban valamennyi zsoltár kap négyszólamú harmóniát, ill. a kiadványba bekerül még a Tízparancsolat, Simeon éneke, és egy étkezés előtti és egy -utáni ének.

¹⁵ Ez számunkra azért is érdekes, mert Szenczi Molnár Albert fordításai nagyban hagyatkoznak a Lobwasser-féle zsoltárfordításra.

¹⁶ A német reformátusok énekeskönyvükben a mai napig megőrizték a genfi dallamokat, időközben változott a szövege: különösen elterjedt a Matthias Jorissen féle 1793-as új fordítás.

A zsoltárok a kor legismertebb zeneszerzőit is megihletik, akik négy vagy több szólamra írnak hozzá harmóniákat és kórusműveket. A legismertebbek, Goudimel mellett, Claude Lejeune, Paschal de l'Estocart, Philibert Jambe de Fer és Pierre Certon voltak, később Heinrich Schütz. Míg a templomi éneklés Kálvin ajánlására kizárólag egyszólamú kíséret nélküli volt, más helyen, pl. családi áhítatokon bátran használták a több szólamú változatokat. Viszont a többszólamú változatok is nagyon kedveltek voltak a nép körében, így lassan beszivárogtak a templom falai közé is.

Irodalom:

1. ÁROKHÁTY Béla: *A zsoltárok és dicséreték zenei szempontból* I-II. In: A Kálvin János Társaság kiadvány 10. sz. 125-136. p Budapest. 1941. (online) (id.: 2024.04.17.) http://dtkantorkepzo-papa.shp.hu/hpc/web.php?a=dtkantorkepzo-papa&o=arokhatty_bela_vallastanar_szakfelugyelo_eQ7S
2. CSOMASZ TÓTH Kálmán: *A református gyülekezeti éneklés*. In: Református egyházi könyvtár 25. kötet. A Magyar Református Egyház kiadása, 1950.
3. FAZAKAS Sándor: *Luther és Kálvin kegyessége*. In: Lelki éhség. Protestáns spiritualitás a 21. században. Kálvin Kiadó, Budapest, 2021. ISBN 978-963-558-502-1
4. KÁLVIN János: *A keresztyéneknek, mindazoknak, akik szeretik az Isten Igéjét, köszöntést küldi*. Genf, 1543. június 10-én a genfi zsoltároskönyvhöz írt előszava. In: Claude Goudimel: Zsoltárok. Négyzólamú kórusok a genfi zsoltárok dallamaira 1565. Ford.: Dr. Révész Imre (1939) és Jeney Zoltán (2001). Budapest, Magyarországi Református Egyház Zsinata, 2002. ISMN M-9005256-0-4
5. KÁLVIN János: *Az Institutio*. In: Kálvin János Intitúciója. 1536. ford. Dr. Viktor János. Az 1936. évi kiadás utánnyomása. Budapest, Kossuth Nyomda Rt. 1995.
6. PÁSZTOR János: *Liturgika*. A magyar református istentisztelet múltja, jelene és jövője a Szentírás világosságában. Komárom, Selye János Egyetem Református Teológiai Kara. 2005. ISBN 80-968727-1-0

7. *Református énekeskönyv*. Magyarországi Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest. 2021 ISBN 978-963-558-470-3
8. SCHNEIDER Charles: *La restauration du Psautier huguenot*. In: Schweizerisches Jahrbuch für Musikwissenschaft, 4, 1929. (online) (id.: 2024.04.17.) <https://hls-dhs-dss.ch/de/articles/020572/2020-04-27/>

PÉTER ÉVA:

**GENFI ZSOLTÁROK A MAGYAR
KÓRUSIRODALOMBAN**

Abstract: *Geneva psalms in the Hungarian choral literature*

In the middle of the 20th century, 33 contemporary Hungarian composers wrote artistic choral arrangements of varying difficulty to the melody of the Geneva psalms. The aim of their work was to introduce and popularize the Geneva psalms. They kept in mind the principle of congregational singing in the mother tongue, and published their arrangements with a Hungarian translation by Albert Szenczi Molnár. The arrangements of different levels of difficulty were written for two, three, four and six-part mixed choirs. Some arrangements are accompanied by an organ. In 1979, a representative volume was prepared to introduce the compositions, entitled Hungarian Psalms. The material of the volume was compiled and edited by Sándor Arany. I will only describe a few works from the volume. I analyze the works of Zoltán Kodály and his two composer students, Jenő Ádám and Lajos Bárdos.

Keywords: *Geneva psalms, Hungarian text translation, homophonic and polyphonic composition process, single-voice and mixed-choir arrangements.*

Absztrakt: *Genfi zsoltárok a magyar kórusirodalomban*

A 20. század derekán, 33 kortárs magyar zeneszerző, különböző nehézségű művészi kórusfeldolgozást írt a genfi zsoltárok dallamára. Munkájuk célja a genfi zsoltárok megismertetése, megszerettetése volt. Az anyanyelvű gyülekezeti éneklés elvét tartották szem előtt, feldolgozásaikat Szenczi Molnár Albert magyar nyelvű szövegfordításával tették közzé. A különböző nehézségi szintű feldolgozásokat egynemű karoknak, valamint két-, három-, négy- és hatszólamú vegyeskaroknak írták. Egyes feldolgozások orgonakíséretet is tartalmaznak. 1979-ben reprezentatív kötet készült a kompozíciók megismertetésére, Magyar

zsoltárok címmel. A kötet anyagát Arany Sándor állította össze és gondozta. A kötetből csupán néhány mű ismertetését közlöm. Kodály Zoltán és két zeneszerző szakos tanítványa, Ádám Jenő, valamint Bárdos Lajos műveit elemzem.

Kulcsszavak: *genfi zsoltárok, magyar nyelvű szövegfordítás, homofon és polifon kompozíciós eljárás, egynemükari és vegyeskari feldolgozások.*

Kálvin János, a *Genfi zsoltárok* 1543 június 10-én, Genfben megjelent kiadásához írt előszavában felhívja a figyelmet a zene hatására: „...amikor a szóval együtt jár a dallam is, akkor az a szó sokkal hatalmasabb erővel be tud fúródni az emberi szív közepébe...”¹ Jelen konferencián² Szenczi Molnár Albert élete, munkássága és magyar nyelvű zsoltárfordításai állnak a középpontban, így az előbbi idézetet bővíteni szeretném az *anyanyelven felhangzó szó* erejének hangsúlyozásával. A reformáció egyik törekvése az anyanyelvűség bevezetése volt. Másik törekvése a teljes gyülekezet aktivizálása a közös éneklés által. Szenczi Molnár Albert magyar nyelvű zsoltárfordításai is ezt a célt szolgálják.

Ádám Jenő a fordítói munkát értékelve a következőket írta: „Ez a kora ifjúságában német földre vetődött, sokat nélkülöző, országokat járó vándor papköltő-tudós, hazájának és népének mindhalálig rajongó szolgája. A lángész teremtmény izzásában égve, a közel tízezer francia verssort – a zenei műfordítás elveit művészi hűséggel követve – kilencven nap alatt költötte a dallamok alá, a leggyönyörűbb magyar nyelven.”³

A korai és a XVIII. századi erdélyi énekeskönyvek gazdag zenei anyaggal rendelkeztek. Tartalmazták mind a 150 genfi zsoltárt. Ám a XIX.–XX. szá-

¹ Kálvin János: *Előjáró beszéd a zsoltárokhoz*. In: Zsoltár, I. évfolyam, 4. szám, ReZeM kiadása, Budapest, 1994, 3 p.

² A tanulmány korábban megjelent publikáció átdolgozott változata. Péter Éva: *Genfi zsoltárok* (1562) a magyar kórusirodalomban. In: Mahler – Szkrjabin – Verdi – Korngold konferenciakötet, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Művészeti Intézet Ének-zene Tanszék kiadása, Szeged, 2013, 82–88 p.

³ Lásd: Ádám Jenő: *Ajánlás*. In: Magyar zsoltárok. Arany Sándor (szerk.), Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1979, ISBN 963 7030 45 x, 11-12 p.

zadi énekeskönyvek már csak 30-40 válogatott zsolnárt foglaltak be, azzal az indoklással, hogy a gyülekezetek csupán ennyit tudnak megtanulni a francia eredetű, idegen hangzású, komplikált szerkezetű dallamok közül. A kottaolvasás hiánya és a kántorok nem megfelelő orgonajátéka is akadályozta a zsolnárok gördülékeny éneklését, művészi szintű előadását, megkedvelését. Kiegyenlített ritmusú éneklés vált megszokottá.⁴ Ehhez a néphagyomány melízmatikus hajlításokat kapcsolt, a népdalok éneklésének mintájára, így díszített éneklésmódnak voltunk és lehetünk a mai napig tanúi, különösen Kalotaszeg vidékén.⁵

Az 1996-ban kiadott Magyar Református Énekeskönyv megjelenése és bevezetése nyomán Erdélyben lendületet nyert a zsolnáréneklés, hiszen újra megtalálható az énekeskönyvben a teljes zsolnáanyag. Az egyházzene munkája nyomán megkezdődött a genfi zsolnárok ritmusának eredeti formára való visszaállítás. Ez nem könnyű feladat, de számos gyülekezetben, a folyamatos továbbképzés, énektanulás nyomán, jó úton haladnak.

Visszatérve a szövegekre, Szcenci Molnár Albert műfordításait, véleményem szerint, minden magyar ember magáénak érezheti. Egymás mellé helyezve Károli Gáspár prózai szövegét (1590) és Szcenci Molnár Albert verses fordítását (1607) azonnal észrevehető ez utóbbi nyelvezetének költői ereje.

Károli Gáspár fordítása	Szcenci Molnár Albert fordítása
Perelj, Uram, a velem perlőkkel; harcolj a velem harcolókkal. Ragadj paizst és vértet, és kelj föl segítségemre. Szegezz dárdát és rekeszd el üldözőim útját, mondd lelkemnek: én vagyok segítséged.	Perelj, Uram, perlőimmal, Harcolj én ellenségimmal, Te paizsodat ragadd elő! Én segedelmemre állj elő! Dárdádat nyújtsd ki kezeddél, Ellenségimet kergesd el! Mondjad ezt az én lelkemnek: Tégedet én megsegítlek!

⁴ Benkő András: *A 90. zsolnárt dallama erdélyi énekeskönyvekben*. In. Magyar Egyházzene, VII (1999/2000) 321-326 p.

⁵ Lásd bővebben a kérdéstről Péter Éva: Református gyülekezeti énekek az erdélyi írott és szózhagyományos forrásokban. Presa Universitară Clujeană kiadó, Kolozsvár, 2008, ISBN 978-973-610-762-7

Bár a prozódiai igény csak a XX. században jelent meg, megállapítható, hogy Szenczi zoltárszövegei általában jól alkalmazkodnak a genfi zoltárdallamokhoz, azok ritmusához, hiszen ő maga képzett zenész, kántor volt Oppenheimban, figyelt a szöveg fordításakor a zenei ritmus hosszú és rövid hangértékeire. Igyekezett megfelelő hosszúságú szótagokat használni szövegfordításában. Ezt azonban nem lehet maradéktalanul megvalósítani, így néhány esetben pont ez, a prozódia görcsössége, nem megfelelő gördülékenysége, nehezíti egyes zoltárok elsajátítását.

A dallamok elemzésekor feltűnik, hogy igen sok a *dór* és *eol* dallam (57 dallam); gyakori a *dúr* dallam (39), de van *mixolid* (18), és *fríg* dallam is (11). Gyakorik a nagyobb hangközugrások, a dallamirány váltások. A ritmus is igen változatos. Még az azonos sorképletek is sokféle ritmussal vannak kombinálva. Ez nehezen elsajátíthatóvá teszi a zoltárokat.

A genfi zoltárok keletkezésének idejében, nyugaton, nagyon gyors volt azok elterjedése. Az egyszólamú, a teljes gyülekezet által történő megszólaltatásuk mellett, házi muzsikálásra is alkalmazták. Számos zeneszerző neve említhető ebben az összefüggésben: Lassus, Claude le Jeune, Sweelinck, Janequin, Certon, Jambe de Fer, Thomas Champion, Richard Crassot, Pascal de l'Estocart, Jean Le Grand, John Black. Lantfeldolgozásokat készített a genfi zoltárdallamokra Le Roy és Nicolas Vallet, furulyavariációkat Jacob van Eyck. Claude Goudimel a teljes zoltárkönyvet több változatban dolgozta fel vokális előadásra: homofon szerkesztési módban, úgynevezett *cantus-firmus-motetta* technikával, valamint polifón imitációs technikával. A homofón feldolgozásokban a *cantus firmus* többnyire a kórus tenor szólamában található, a feldolgozás az úgynevezett *hangjegy-hangjegy ellen* elve szerint történt. A négy szólam általában izoritmikus mozgású.

A XX. század derekán, az 1948-ban Budapesten kiadott *Református énekeskönyv* szerkesztési munkálatainak, majd megjelenésének idején, a kortárs magyar zeneszerzők is szerettek volna hozzájárulni a genfi zoltárok megismertetéséhez. Az anyanyelvű gyülekezeti éneklés elvét tartották szem előtt, feldolgozásaikat magyar szöveggel tették közzé. Visszatekintve megállapítható, hogy az általános zenei művelődés fellendülésének időszaka volt ez, az egyházi zenében jártas magyar zeneszerzők a magyar nyelvű kóruséneklést

állították a középpontba és különböző nehézségi szintű feldolgozásokat készítettek. Megemlíthető többek között Ádám Jenő, Árokháty Béla, Bárdos Lajos, Csomasz Tóth Kálmán, Gárdonyi Zoltán, Halmos László, Kodály Zoltán, Lisznyai Gábor, Máté János, Osváth Victor, Papp Ákos, Rezessy László, Sepsy Károly, Sulyok Imre, Szőnyi Erzsét, Vass Lajos neve. Így születtek meg az unisono orgonakíséretes művek, a biciniumok, a háromszólamú egy-neműkari művek, a két-, három-, négyszólamú és hatszólamú vegyeskari művek, a vegyeskari kánon és a három-, négyszólamú orgona kíséretes vegyeskari feldolgozások. 1979-ben reprezentatív kötet készült *Magyar zsol-tárak* címmel, Arany Sándor gondozásában, amely az említett zeneszerzők feldolgozásait foglalja magába. A kötetből csupán néhány mű ismertetését közlöm. Kodály Zoltán és két tanítványa, Ádám Jenő, valamint Bárdos Lajos genfi zsol-tár feldolgozásait mutatom be.

Ádám Jenő (1896-1982) a 8. *zsol-tár* feldolgozásakor a genfi zsol-tár 9 versszakából hatot foglalt bele művébe: az 1., 3., 4., 5., 6. versszakot és a 9. versszak szövegének felét. A vegyeskari kompozíció három szólamú, csak a záró részben teljeseedik ki négy szólamra. Szerkezeti szempontból három egységre tagolható. Az első, amely a genfi zsol-tár első és harmadik versszakát dolgozza fel, a teremtő, felséges, kegyes Isten magasztalását tartalmazza, *Andante maestoso* tempóban bemutatott zenei anyaggal.

Andante maestoso

S.
A.
T.
B.

Ó, fel-sé-ges Úr, mi kegyes Is-te-nünk, Mely csu-dá-la-tos

Ó. fel-sé-ges Úr, mi kegyes Is-te-nünk, Mely csu-dá-

a te ne-ved né-künk. Nagy dicső-sé-ged ez e-gész föld-re ki-

5 la-tos a te ne-vedné-künk. Nagy dicső-sé-ged ez egész

A második feldolgozási részben, a genfi zsoltár negyedik és ötödik versszakában, Isten teremtménye, az ember kerül a középpontba. A tempó ekkor izgatottabbá válik: *Piu agitato*, majd *Mosso* tempójelzések követik egymást. A záró, harmadik rész, visszatér az eredeti tempóhoz. Tartalmilag világossá válik, hogy Isten minden teremtményen úrrá tette az embert, ezért az Ő csodálatos nevét magasztalni feladatunk.

Szélesen, határozottan

ff te-rem-tél, Min-de-ne-ket lá-ba-a-lá-ve-tél. *mf* Ó, fel-sé-ges

mf

fel-sé-ges Úr

52

57

ff Úr, mi kegyes *ff* Is-te-nünk! *fff* Csudá-la-tos ne-ved *fff* né-künk!

A genfi zsoltárdallamok eredeti lejegyzésében nem szerepelnek ütemvonalak, így természetes, hogy Ádám Jenő kompozíciójában folyamatos ütemváltás látható. A *dór* dallam feldolgozása a *d-moll* hangnem kereteiben történik. A polifon szerkesztésű első feldolgozási rész zenei szövetében a fő dallam plasztikusan halad egyik szólamból a másikba, minden mesterkélttség nélkül, a szöveg mondanivalójának karaktere szerint. Két, vagy egy időegységnyi távolságra, alsó terc, vagy kvart hangközre induló, szabad imitáció látható a szólambelépések többségénél.

Andante maestoso

S.
A.
T.
B.

Ó, fel - sé - ges Úr, mi kegyes Is - te - nünk, Mely csu - dá - la - tos
 Ó. fel - sé - ges Úr, mi kegyes Is - te - nünk, Mely csu - dá -
 a te ne - ved né - künk. Nagy dicső - sé - ged ez e - gész föld - re ki -
 la - tos a te ne - vedné - künk. Nagy dicső - sé - ged ez egész

Általában a témafej hangközeinek pontos imitálása után, az imitáló szólamban szereplő dallam csupán hasonlít a vezérdallamhoz. A második, *Piu agitato* tempóban induló feldolgozási részben a homofón szerkesztési mód dominál.

Ki tő - led eny - nyi sok di - cső - sé - get nyer?
 mi - cso - da az em - ber. Ki tő - led eny - nyi sok di - cső - sé - get nyer?
 Ki tő - led eny - nyi sok di - cső - sé - get nyer?

25

poco ritardando

De mi - cso - da az em - ber - nek fi - a, Ki - ről fel - sé - ged - nek van ily gondja!
 De mi - csoda az embernek fi - a, Ki - ről fel - sé - ged - nek van ily gondja!

30

A téma egyetlen szólamban, az altban indul (24. ütem), a többi szólam a második szövegsortól kapcsolódik be (27. ütem). A Mosso tempójú résznél (35. ütem) viszont a soprán indít, majd egy ütemnyi távolságra szabad imitációval követi őt az alt, végül (a 38. ütemtől) homofón együtthangzással halad mind a három szólam.

Mosso (quasi recit.)

Az an-gyalok-nál noha egy ke-vés-sé ki-seb-bé tőd, de nagy di-cső-sé-ges-sé

pp *pp* *pp*

(könyvedén, folyékonyan, végig halkán)

35 nagy di-cső-sé-ges-sé

A harmadik, a záró rész, szintén szabad imitációval kezdődik: az alt szólamban induló zoltár dallamot (44. ütem) két időegységgel később a soprán szabadon imitálja, majd a 47. ütemtől kezdődően a tenorba helyezett fő dallamot oktávval mélyebben a basszus is megerősíti.

Tempo I

Ke-zed mun-ká - in ő - tet úr-rá te-véd,

f *f* *f*

Ke-zed mun-ká - in ő - tet úr-rá te véd,

Hogy a-zok-kal

f *f* *f*

Hogy a - zok-kal

44

A mű csúcspontján, az 51-55 ütemben, a *Valamit e világra teremtél, mindeneket lába alá vetél* szövegrésznél, erőteljes harmóniak, majd *fortissimo* hangerővel és hangsúllyal kiemelt hangokkal, az összes szólam *unisono*-ja hangzik fel, jelezvén az egyértelmű igazságot.

Hogy a-zokkal bír - na, en - gedéd.

ff *ff* *ff*

bír - na, né - ki en - gedéd.

Vá - la - mit e vi - lág - ra

48 *ff* *ff* *ff*

bír - na, né - ki en - ge - déd.

Szélesen, határozottan

ff *mf*

te - rem - tél, Mí - ne - ne - ket lá - ba a - lá ve - tél.

Ó, fel - sé - ges

52 *mf*

További fokozásként, az alt és bariton szólamban újra felhangzó zsolnárdallam indítása fölött (56. ütem), a magas regiszterben, a soprán hosszan kitartott hangokkal, fokozatosan növekvő hangerővel halad a zárás felé, ahol *unisono* zenei motívum, majd dúr terces, fokozott hangerejű zárás következik.

Szélesen, határozottan

52

57

Bárdos Lajos (1899-1986) életművében az egyházi témájú kompozíciók jelentős helyet foglalnak el. A misék, a latin és magyar nyelvű vallásos témájú *a capella* művek, a kánonok, az orgona-, vagy más hangszerkíséretes művek mellett, genzfisoltár-feldolgozást is találunk. Az Ittész Mihály által összeállított műjegyzék szerint a 23. genfi zsolnárdallam feldolgozása, *Az Úr énnékem őriző pásztorom* címmel, 1975-ben készült. Ebben a periódusban született művekről Ittész Mihály, Bárdos életművét méltató munkájában, így ír: „...a betakarítás éveiből való, a hatvanadik évén túljutott mester érett stílusának jegyei koncentráltan jelentkeznek bennük: diatóniában fogant dallamok, szövegtelen szakaszok melodikus-harmonikus kibontása, hagyományos harmóniak és újszerűbb hangfűrtök alkalmazása, modális és funkciós gondolkodás modern ötvöze, a hangnemek szabad váltogatása, homofónia és polifónia egyensúlya, a szövegtetés gazdagsága, a pontos prozódia, ebből fakadó változatos ritmika, a szöveg meghatározta és a zenei szempontú formaalkotás összeforrottsága, a gyakorló karnagy tapasztalatait tükröző előadási instrukciók.”⁶ Gyülekezeti kórus előadását előkészítő munkámban

⁶ Ittész Mihály: *Bárdos Lajos – Magyar Zeneszerzők* 36. Mágus kiadó, Budapest, 2009, 18.

rácsodálkoztam a zenemű szerkezetére. Az orgonán felhangzó bevezető rész után a zsoltár dallamát a tenor szólam indítja. Hozzá csupán a harmadik verssor indulásakor társul a basszus szólam, hosszú hangértékeken mozgó, egyszerű ellenszólam formájában. Az ötödik verssor felhangzásakor teljeseedik ki a vegyeskar a női szólamokkal, amely előadásforma a gyülekezet gazdag hangszínét tárja a hallgatóság elé. Hat ütemnyi hangszeres átvezető rész után a zsoltár dallama, a második versszak szövegével, az alt szólamban indul. A szoprán szólam rövid, egyetlen hangmagasságon történő belépései, a szöveg főbb gondolatát emelik ki, majd a harmadik-negyedik verssor bemutatásakor e magasan ívelő szólam átveszi a fő dallamot. Imitációs rész következik a második versszak második felében, melyben a szólamok fokozatos belépését egy homofon rész zárja. Újabb hangszeres átvezető rész után a zsoltár záró strófáját halljuk, a teljes kar előadásában. Homofon és polifon részek váltakozását, két-két szólam *unisono* összekapcsolódását követhetjük, majd a vokális rész *unisono* zárását. A mű végén újra az orgonáé a fő szerep, hangzásának gazdagsága méltó zárást kölcsönöz a zeneműnek.

Kodály Zoltán (1882-1967) a genfi zsoltárok közül hetet dolgozott fel különböző összetételű kórusok számára. A *Bicinia Hungarica* sorozatban három zsoltár, a 33., a 124. és a 126. feldolgozása található; 1936-ban készült el a nőikari kompozíció, a *150. genfi zsoltár*; a vegyeskari kompozíciók közül 1943-ban a *121. genfi zsoltár*, és 1948-ban az 50. genfi zsoltár; végül, 1951-ben, a pozsonyi úti orgona szentelésére készült a hangszerkíséretes *114. genfi zsoltár*.

A kórusművek szövegét vizsgálva észrevehető, hogy Kodály a prozódia szabályainak megfelelően belejavit Szenczi fordításába, helyeként módosít a szórenden. A 2021-ben kiadott magyarországi új református énekeskönyv szerkesztési munkálatainak idején is felvetődött a szövegmódosítás kérdése a genfi zsoltárok közlése tekintetében. Ferenczi Ilona egyházzeneész ennek lehetőségét cáfolta: „A Biblia nyelvét időnként modernizáljuk, a Szenci Molnár Albert-szövegekkel alapvetően ezt nem lehet megtenni. Azok úgy jók, ahogyan vannak.”⁷

⁷ Ferenczi Ilona: A genfi zsoltárok helye a magyarországi református és evangélikus énekeskönyvben. In. *Magyar Egyházzene* XXI (2013/2014) 201.

Kodály azonban, vokális feldolgoásaiban, több esetben felcseréli a szórendet.⁸ Célja, hogy az üzenet szempontjából kiemelten fontos szó, vagy egy hangsúlyos szótag, dallamilag vagy ritmikailag kiemelt elemre essék.⁹ Ugyanakkor arra is tekintettel van, hogy hosszú hangérték ne hordozzon rövid szótagot.¹⁰

Kodály szócserevel is kívánja szolgálni a szöveg és dallam jó összefonódását. Néhány esetben csupán egy-egy kifejezést cserél le, más esetben viszont jelentősen módosítja a szöveget. Az *50. genfi zsoltár* esetében hosszú mondatokat ír át Kodály, szórend változtatást és szócseret is alkalmaz.¹¹

Kodály műve, az *50. genfi zsoltár* vegyeskari, a capella kórusmű. Magát a zsoltárt régen adventi zsoltárként tartották számon, az úgynevezett második Adventre, Krisztus ítéletre való eljövételére gondolva. Az énekeskönyv kilenc versszakából nyolcat használ Kodály, a negyediket kihagyja. A mű két nagy részre tagolódik: az elsőben három, a másodikban négy zsoltársor feldolgo-

⁸ Kodály szövegváltoztatát az 1948-ban, Budapesten kiadott Református énekeskönyv szövegével hasonlítottam össze. Ez a változat csupán kis mértékben tér el az eredeti Szenczi fordítástól.

⁹ Az 50. genfi zsoltár második versszakának énekeskönyvi szövege: Mondván gyűjtsétek ide a híveket. Kodálynál: Mondván a híveket ide gyűjtsétek. Az 50. genfi zsoltár harmadik versszakának énekeskönyvi szövege: Az egek hírdetik igazságát. Kodálynál: Ő igazságát hirdeti az ég. Az 50. genfi zsoltár hetedik versszakának énekeskönyvi szövege: És mikoron a lopót te látod. Kodálynál: És mikoron te látod a lopót. Az 50. genfi zsoltár kilencedik versszakának énekeskönyvi szövege: Hogy mentség nélkül el ne rántsalak. Kodálynál: Hogy el ne rántsalak mentség nélkül. Ugyanott: Az becsül engem, aki hálát ad. Kodálynál: Az ki hálát ad, engem az becsül.

¹⁰ Az 50. genfi zsoltár második versszakának énekeskönyvi szövege: Emészto tűz mégyen ő előtte. Kodálynál: Mégyen előtte megemészto tűz.

¹¹ Az 50. genfi zsoltár hatodik versszakának énekeskönyvi szövege: A gonosznak mond Isten: de mire vészed törvényem a te nyelvedre? Kötésem szájjal vallod, de gyűlölod intésemet és ígémet megveted. Kodálynál: Mond a gonosznak az örök Isten: nyelvedre vészed ugyan törvényem, Kötésem vallod képmutato szájjal, ám gyűlölod és megvetéd ígémet. A hetedik versben az énekeskönyvi szöveg a következő: szájjal szólasz nagy sok gonoszságot, nyelveddel szerzesz sok háborúságot. Kodálynál: Nem nyugszik váltig rágalmozó nyelved, Szájjal szerzesz sok háborúságot. A nyolcadik versszak énekeskönyvi szövege a következő: Leülsz és atyádfiát megszólod, az anyád fiát is rágalmozod; ezt míveled, de én csak hallgatok... és szemlátomást bűnődről megfedlek. Kodálynál: Össeülsz vélek rágalmozásra, felebarátod gyalázására. Ezt műveléd, de én csak hallgatok... számadás napján bűnődről megfedlek.

zása hangzik el, ezt követi a záróvers. A *dór* hangnemű zsolttárdallam bemutatása, a gyülekezeti éneklés mintájára, *unisonóban* történik, a két magas fekvésű szólamban, a szopránban és tenorban, *g-dórban*. A második vers feldolgozása valójában kétszólamú. A *cantus firmus* a mély szólamokban, *unisonóban* szólal meg (alt és basszus), a magas szólamok egyszerű ellenponttal követik, *c-dórban*. A polifonikus indítású harmadik strófa fokozatosan homofon feldolgozássá alakul és egy négy ütemes záró résszel *g-dórban*, de a záró akkordban nagy tercen áll meg. A második rész merész hangnemi váltással kezd: félhanggal lennebb indítva a zsolttárdallamot *h-dórba* ugrik. Minden új zsolttárvers feldolgozása egy-egy kvinttel mélyebb hangnembe visz. A szólamok száma kiszélesedik nyolcra, a monumentális záró rész szövegében a következőket: *Az ki hálát ad, engem az becsül! Az ki jár ez úton, nincs semmi kétség, kíséri áldásom.*

Kodály Zoltán egyik legismertebb zsolttárfeldolgozása, a *114. zsolttár*, az Egyiptomból való kivonulás csodálatos eseményeiről szól. Isten népének test szerinti szabadulása a rabságból előre vetíti a hívőknek Krisztusban beteljesült valóságos és teljes megszabadulását. A zsolttár költői képei Isten erejét, hatalmát sugározzák. Szavától megrettenve a tenger hátra állta, a Jordán vize visszafelé folyt, a hegyek szökdöstek, mint a juh bárányok. Hatalmas ereje a kősziklából vizet, életet fakasztott. A szöveg költői képei megjelennek a zenei elemekben: a *szökdöstek* kifejezést staccato, a *mind e föld megrettenjen* gondolatot diszsonáns harmóniák, a hatalmas ereje kifejezést kiszélesedő zenei anyag, a legmagasabb kórushang megszólaltatása (kétvonalas oktáv á hangja), és az ütemeken keresztül kitartott záróhang szemlélteti, amely alatt az orgona többször imitálja a dallam végén hallható zenei motívumot, majd picárdiai terccel zárul a mű.

Összegzésként megállapítható, hogy a genfi zsolttárok egyházzenei értékét, Szenczi Molnár Albert magyar szövegfordítását a XX. század magyar zeneszerzői nagyra becsülték, igyekeztek feldolgozásaik által ismertté tenni a gyülekezetekben és a zeneértő közönség körében. Ádám Jenő, Bárdos Lajos és Kodály Zoltán jelen tanulmányban bemutatott kompozíciói esztétikai és művészi értékükkel méltón szolgálják Isten dicséretét. Bár zeneszerzői tevékenységükben csupán néhány genfi zsolttár dallamát dolgozták fel, mégis e művek a magyar kórusirodalom legjavához tartoznak. E remekművek ismertetése kötelességünk.

Irodalom:

1. BENKŐ András: A 90. zsoltár dallama erdélyi énekeskönyvekben. In. *Magyar Egyházzene*, VII (1999/2000) 321-326 p.
2. FERENCZI Ilona: A genfi zsoltárok helye a magyarországi református és evangélikus énekeskönyvben. In. *Magyar Egyházzene XXI* (2013/2014), 197-204 p.
3. ITTZÉS Mihály: *Bárdos Lajos – Magyar Zeneszerzők* 36. Mágus kiadó, Budapest, 2009.
4. KÁLVIN János: Elöljáró beszéd a zsoltárokhoz. In. *Zsoltár*, I. évfolyam, 4. szám, ReZeM kiadása, Budapest, 1994, 2-3 p.
5. Magyar zsoltárok – Genfi zsoltárok magyar szerzők feldolgozásában. A kötet anyagát összegyűjtötte és gondozta Arany Sándor, Kiadja a Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, Budapest, 1979, ISBN 963 7030 45 x
6. PÉTER Éva: Református gyülekezeti énekek az erdélyi írott és szájhagyományos forrásokban. Presa Universitară Clujeană kiadó, Kolozsvár, 2008, ISBN 978-973-610-762-7

KERESKES JÓZSEF ISTVÁN:

NOHA SZENCZI (MUNKÁSSÁGA) MINDENKÉ,
SZENCZI MOLNÁR ALBERT EGYEDÜL AZ ISTENÉ

Abstract: *Albert Molnár Szenczi is a pillar of Hungarian culture. His linguistic, literary, academic and diplomatic activities make him stand out among his contemporaries. At the heart of all these skills is his publishing activity, which stems from his desire to be of use, whether it be his precious editions of the Bible, the Heidelberg Catechism, or his 'Pannon Psalter'. Even as a fugitive, during the short breaks - 2-3 years - of his constant travels, Szenczi created something lasting.*

Keywords: *hiding, publishing, linguistics, patria, Psalmus Ungaricus, Biblia Tigurina, Prague*

Absztrakt: *Szenczi Molnár Albert a magyar művelődés oszlopos alakja. Nyelvésszi, műfordítói, akadémista, diplomáciai tevékenysége révén kiemelkedik kortársai közül. Mindezen képességeinek fókuszában a használni akarás szándékából fakadó kiadói tevékenysége áll, legyen szó becses Biblia kiadásokról, a Heidelbergi Káté hitvalló irat kiadásáról, vagy 'Pannon Zsoltároskönyvéről'. Szenczi bujdosásában, állandó úton létele rövid – 2-3 évre terjedő – szüneteiben is maradandót alkotott.*

Kulcsszavak: *bujdosás, könyvkiadás, nyelvészet, patria, Psalmus Ungaricus, Biblia Tigurina, Prága*

Bevezető helyett

Szenczi Molnár Albert születése 450. és halála 390. évfordulója alkalmából illő dolog megemlékeznünk a sokoldalú munkássága által mindenkire szóló kívánó Szencziről. Aki reformátusként hasznára akart lenni egyházának, népének, szűkebb és tágabb pátriájának¹ – elköteleződni viszont egyedül az Isten irányában köteleződött el, művein, műfordításain keresztül is.

Jórészt latin nyelven írott *Naplójában* – amelyet Strasbourgban töltött éveit végéről 20 éven át vezetett — beszámolt álmairól és betegségeiről: Itáliában méhek csípték össze, Heidelbergben talpától a feje búbjáig csúnya kiütések lepték el, Frankfurt am Mainban ló rúgta meg! Komáromban belázasodott, prédikálni sem tudott, s csak akkor lett jobban, mikor 3 hónap múltán komáromi lelkészi állásáról lemondott (1614 nyarán engedve a zsinat kérésének – egyben Molnár Albert számára kedvezőbb lehetőség nem kínálkozván – elfogadja a kiskomáromi prédikátorságot, s itt jegyez fel három igehirdetést.)

Álmában volt, hogy kihullt a foga, volt, hogy apjáért álmában embert ölt. Betegségeiben, szenvedéseiben, álmaiban Isten akaratának jelszerű megnyilatkozásait kereste nemegyszer – ezt nevezik: *hermetikus* paradigmának. Ez volt a reneszánsz ember gondolkodásmódja.

De Szencziben ezt a gondolkodásmódot újra és újra felülírta egy akkoriiban megjelent újfajta gondolkodásmód: a *reprezentatív jelölés* paradigmája. E szerint a világ mechanikusan, ok-okozati formában leírható.

A hermetikus gondolkodásmód tehát Szenczi idejében kezdett visszaszorulni, átadva helyét a reprezentatív paradigmának. Az egyetlen hely – és milyen jó, hogy legalább ez megmaradt – a hermetikus gondolkodás számára: a *költészet* maradt.

¹ *Szenczi Molnár Albert és a késő-reneszánsz*, Szeged, 1978, 48.

Termő és teremő évek

1607. május 31-én nyújtotta át Szenczi Molnár a 6 és fél hónap alatt elkészült *Psalterium ungaricumot* – Pannon Zsoltároskönyvét, költészete máig mindenkinek felkínált gyümölcsét – Móricz, hesseni tartománygróf (egyik mecénása) részére.

A hermetikus, (késő)reneszánsz gondolkodás költészetben megjelenő csúcsteljesítménye ez – igazi műfordítói és költői szárnyalás a reprezentatív, a világot ok-okozati összefüggéseiben láttató „szép, új világ” egén.

Az ugyancsak 1607-ben megjelent Heidelbergi káté fordítását muszáj megemlítenünk. Ugyancsak a hesseni tartománygróf mecenatúrájának köszönhetjük az 1608-ban megjelent Hannai Bibliát és ennek második kiadását: az Oppenheimeri Bibliát (1612).

A *Psalmust* a XVII. században 30-nál többször adták ki. Mégis a szöveg és a franciás dallam befogadása a gyülekezetekben hosszabb ideig tartott.

1752-ben, Debrecenben megjelent Szenczi zoltárjainak szlovák fordítása is. Ez az első kelet-szlovákiai nyelvjárásban nyomtatott szlovák könyv, ami azért lényeges, mert a szlovákság irodalmi nyelve a XIX. századig a cseh volt.²

Szenczi zoltárjainak 2. magyar nyelvű kiadásában óhajként fogalmazta meg a rímre vonatkozó igényét: „*a régi magyar énekekben számtalan sok vala a vala, vala.*”³ Elveti az önrímet és a morféma rímeket, szembe fordulva Tinódi Lantos Sebestyén közösségi-szóbeli rímtechnikájával Ennek az új rím-felfogásnak az élharcosa, Szenczi előtt 15-20 évvel, Balassi Bálint volt.

Az, amit Szenczi írt az mindig többé-kevésbé jól sikerült, költői igényű *műfordítás*. Szenczi ízig-vérig: *műfordító!* Ugyanakkor kiváló nyelvész is, aki a mondattan és helyesírás mellett, még szavak jelentésváltoztatására is képes volt. A „patria” kifejezés⁴ eredetileg kizárólag szülőföldet jelentett,

² Szenczi Molnár Albert és a késő-reneszánsz, Szeged, 1978, 227.

³ Szenczi Molnár Albert és a késő-reneszánsz, Szeged, 1978, 183.

⁴ Szenczi Molnár Albert és a késő-reneszánsz, Szeged, 1978, 11.

az antik latinban mindig. A középkori latinban néha provincia, tartomány jelölésére is használták a kifejezést. Az „ország” jelentéssel először Petrarca-nál fordul elő. Szenczi a szó jelentését kiterjesztette — mégpedig igen hosszas németországi tartózkodása idején — és a „haza” jelentésével telítette. Folytatva a Vitéz János humanista körének XV. századig visszanyúló hagyományát, amely azonban csak a legfelső körökben volt használatos, az értelmiség középső és alsó köreiben már nem. Sylvester János és Pesti Gábor is használta már a „patria” kiterjesztett fogalmát. Balassi pedig ezt írja: „Ó, én édes hazám, te jó Magyarország”.

Szenczi *műfordító, nyelvész*, de igazi *akadémista* is: 1590-től kezdve 9 évet töltött külföldön. Megfordult: Wittenbergben, Heidelbergben, Marburgban, Drezdában, Genfben, korábban bejárta Itáliát is. Az igazi akadémiai érlelődés helye: Strasbourg volt, az 1593-96 közötti években.⁵ Ez semmit nem von le későbbi Rajna-vidéki kálvinizmussal való kapcsolataiból.

A strasbourgi akadémián tanára Melchior Junius. Nála tanult filozófiát, dialektikát, politikát és költészetet, ezen kívül olvasott históriát és igazi szónokképzésen is részt vett. Sokat olvasták Cicerót, a képzés része volt az iskolai színjátszás is. Itt kezdett el latinból magyarra és magyarról latinra fordítani. Thuróczyt és Bonfini fordított magyarra, majd visszafordította latinra. Kialakult Szenczi *definiálási képessége*, ami szótáríráshoz elengedhetetlen tulajdonság. És Strasbourgban vált: *latin stilsztávvá*. Ugyanitt kezdi el *Szótára* szerkesztését is. Itt ismerkedett meg a nagyvilág mellett a könyvvilággal is. „Egyetlen szótár kibocsátásával többet csinálhatok, mintha három évig tanítom az ifjúságot” – vallotta Szenczi Molnár Albert.

1603-ban telepedett le hosszabb időre a Nürnberg melletti Altdorfban, ahol az egyetem humanista tudósaitól komoly szellemi impulzusokat kapott. Néhány hónap alatt Altdorfban készítette el *Elementa grammatica latinae c.* viselő munkáját. Ez a vaskos mű később elveszett, de ugyanekkor jelentette meg *Magyar-latin* és *latin-magyar szótárát*. Ez a két mű még 1604-ben került ki a nyomdából.

⁵ Szenczi Molnár Albert és a késő-reneszánsz, Szeged, 1978, 14.

Kialakult Szenczi filológiai megalapozottságú *historizmus*⁶ is. Nem osztja kortársai kicsit ismétlődő és egymásra mutogató — emiatt unalmassá váló — szemléletét, amely a török előretörésében és a romlásban Isten büntető kezét véli felismerni. Ugyanakkor filológiai alapon kimondta, hogy a magyar nyelv nem rokon a héberrel. De a magyar nyelvet mindenképpen meg kell becsülni, tanácsolta, mint a görögök és rómaiak is tették saját nyelvükkel. Ezért is szinte minden magyar nyelvű kiadványt elolvasott Heltaitól le- és felfele.

Természettudományos tájékozottsága már a Strasbourg utáni években mélyült el.

1604-ben elveszett munkájának és a *Magyar-latin, latin-magyar* szótárnak a tiszteletpéldányát nyújtotta át Prágában II. Rudolf császárnak, ugyanitt találkozott Keplerrel⁷ is. Kepler volt az, aki megállapította, hogy a bolygók ellipszis pályán mozognak, a Nap közelében gyorsabban, a Naptól távolodva lassabban. És ugyanez a Kepler volt az, akinek sikerült megmentenie az anyját az inkvizíció kezéből (lásd. boszorkányperek). Szenczi Molnár azonban sem Kepler tanításai mellett, sem ellene nem foglalt állást. Kepler mestere a dán asztronómus, Tycho de Brahe⁸ volt. Brahe a dán király támogatásával nagyszerű csillagvizsgálót épített hazájában. Később azonban Prágába kellett menekülnie, ahol II. Rudolf császár udvari asztrológusa lett. De Brahe pontos számításokkal és táblázatokkal szolgált Keplernek. Kepler felfogása bizonyos értelemben visszalépés volt: feltételezte, hogy a bolygók a Nap körül keringenek, de a Napról azt állította, hogy a Föld körül rója köreit. Ezzel visszahelyezte a földet a világmindenség középpontjába. II. Rudolf udvarát a túlterhelt modorosság jellemezte, ami beteges gyűjtési mániában nyilvánult meg. Gyűjtöttek: dobozkat, amelyben mágnes volt, mandragóragyökereket, bőregeret és volt ott két szög is Noé bárkájából is. Ebben a közegben mutatták be a császárnak és csillagászárnak Szenczit.

⁶ Uo. 18.

⁷ Egon Friedell: *Az újkori kultúra története*, Holnap kiadó, 1998, 439-440, 450.

⁸ Egon Friedell: *Az újkori kultúra története*, Holnap kiadó, 1998, 439.

Meg kell említenünk Szenczi *diplomáciai* szolgálatát⁹ is: kapocs volt a Bocskai-féle szabadságharc és Bethlen Gábor idején, Erdély és Pfalz, Bethlen és Frigyes között. Diplomáciai tevékenységének szálai az angol királyi udvarig nyúltak.

Szenczi Molnár hatalmas fordítói munkájának hármas pillére volt: a görög és római szerzők ismerete, Bibliára alapozott ismeretei, valamint a reneszánsz itáliai és magyar szerzőinek ismerete.

Zárszó helyett

Szenczi megannyi ismertető jegye mellett (nyelvész, stilisztika, műfordító, akadémista, diplomata, definiálásra képes szótáralkotó) egyről kell még megemlékeznünk és ez a: „*Búdosó*” mivolta. Ennek jobb megértése végett vissza kell nyúlnunk a reformáció genfi irányának jelentős megvalósításához: a Biblia Tigrinához¹⁰. A Biblia Tigrina az eredeti forrásokhoz visszanyúló első teljes, svájci bibliafordítás volt, amelynek első kiadása 1543-ban látott napvilágot, 1544-ben két kiadása is megjelent. Ennek az 1544-es kiadásnak az egyik darabja bekerült Bethlen Gábor erdélyi fejedelem könyvtárába. Címoldala alján az alábbi becses beírás olvasható: „*Alberti Molnár, donatione Dni Erasmi Eulii, Heidelberg Anno 1622. Mense 7bri.*” Ez a Biblia Tigrina minden kétséget kizáróan Szenczi Molnár tulajdona volt 1622-1634 között. 1622-ben Heidelbergben Tilly zsoldosai megkínózták Szenczit: gúzsba kötötték, csigára vonták, hasát gyertyával égették.¹¹ Zsoldosoktól való kínzatása és kirablása után megmentett könyvei legértékesebbjeként tekintett a Biblia Tigrinára.

Biblia Tigrinája egyetlen magyar nyelvű bejegyzése: „*bizonytalan helyeken búdosunk...*” – „*incertis sedibus uagamur*” – az 1Kor 4,11 igeverse mellett olvasható. A „bújdóság” kifejezést használta, „utazás” értelmében, később azonban „exilium” számkivetés értelmében is. Az 1Móz 4,12-ben a Káinra

⁹ Szenczi Molnár Albert és a késő-reneszánsz, Szeged, 22.

¹⁰ Szenczi Molnár Albert és a késő-reneszánsz, Szeged, 1978, 301.

¹¹ HORVÁTH Pál: Szenczi Molnár Albert életútja

kimondott hontalanság és számkivetettség önmagára érvényes archetípusát találta meg. De *Naplójában* a számkivetettek közé sorolja: Krisztust, Keresztelő Jánost, Szegedi Kis Istvánt, mert a számkivetés a nagy teljesítmény zálogát is rejtheti magában.

A Biblia Tigurina szövegaláhúzásai, mikrofilológiai apróságai ellenére sem jelentéktelenek, mivel Szenczi morális, érzelmi rezdüléseiből, gondolataiból rá jellemző tényezőket fejeznek ki, és a nyilvánosság nélküli intimitás őszinteségével vallanak, egybecsengve a publikált művek programjával.

Az életút végén, a költészet átadja helyét a prózának, a hermetikus gondolkodás kiszorul és marad a reprezentatív jelölés paradigmája: az ok és okozat, a mechanikusan leírható világ. A részből megérthető egész, az egészből magyarázható rész. De mi lesz a túlvilággal? Mi lesz azzal, amiről nincsen tapasztalata Szenczinek, mi következik ez élet után? A „titokzatos” Isten nem engedi teljes mértékben, ok-okozatilag felfedni magát, hanem „csupán” kijelenti magáról azt és annyit, ami épp elég a hívő léleknek az üdvösség reménységére: „minden őáltala lett, nála nélkül semmi nem lett, ami lett”(Jn1,3).

Isten választottai, munkásságuk ok-okozatisága révén sokakéi, valójában azonban ők egyedül az Istenéi!

Irodalom:

1. HORVÁTH Pál: *Szenczi Molnár Albert életútja*. (Online) <https://kepmas.hu/hu/egyetlen-szotarral-tobbet-csinalhatok-szenczi-molnar-albert>
2. CSANDA Sándor – KESERŰ Bálint: *Szenczi Molnár Albert és a késő-renaisszánsz*. Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 4. József Attila Tudományegyetem I. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék, Szeged, 1978.
3. FRIEDEL Egon: *Az újkori kultúra története*. (Fordította: Vas István, Tandori Dezső). Holnap kiadó, Budapest, 1998. ISBN 963-346-059-X
4. VITA Zsigmond: *Bethlen Gábor művelődési politikája*. In. MŰVELŐDÉS, VI. szám, 1995. június, 43-45.

SOMOGYI ALFRÉD:

SZENCZI MOLNÁR ALBERT EMLÉKEZETE
FELVIDÉKEN

Abstract: *The memory of Albert Molnár Szenczi in southern Slovakia*
Albert Molnár was born in Sence. He is still a living memory in his native country. But it was not always so. In my study I investigated how the current cult of the psalmist developed in and around Senec. And to what extent has the memory of Albert Molnár Szenci crossed the borders of the Matyusföld and Csallóköz into the Hungarian-inhabited regions of Slovakia? In the hands of every Reformed Hungarian is the hymnal with the Psalms. But is the translator of the Psalms there in the collective memory of the Hungarian Reformed regions?

Keywords: *Szenczi Molnár Albert Street, memorial plaque, statue, graphic, plaque, cult, memory*

Absztrakt: *Szenczi Molnár Albert emlékezete Felvidéken.*
Molnár Albert Szencen született. Szűkebb hazájában ma már élő emlékezete van. De nem volt ez mindig így. Tanulmányomban annak jártam utána, hogy miként alakult ki Szencen és környékén a zsoltárfordító jelenlegi kultusza? És mennyire lépte át a mátyusföld és Csallóköz határát Szenci Molnár Albert emlékezete Szlovákia magyarok lakta régiói felé? Minden református magyar ember kezében ott van az énekeskönyv, benne a zsoltárokkal. De a zsoltárok fordítója, vajon ott van-e a magyar reformátusok által lakott vidékek kollektív emlékezetében?

Kulcsszavak: *Szenczi Molnár Albert utca, emléktábla, szobor, grafika, plakett, kultusz, emlékezet*

Mondanivalómat két néhai tanáromra való emlékezéssel kezdem. Mindketten meghatározóak voltak számomra, és munkásságukkal mindketten erősen kötődtek Szenczi Molnár Alberthez, az ő hagyatékához és sokat tettek a Szenczi kultusz ápolásáért.

Először néhai Zalabai Zsigmond tanár úrra emlékezem, aki a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén volt a tanárom. A 90-es évek elején beszélt nekünk arról, hogy összeállította Szenczi Molnár Albert életrajzát az írásai, feljegyzései és a naplója alapján. A kiadványt¹ – Szorgos adósa vagyok hazámnak, avagy életemnek leírása – 1993-ban jelentette meg a Lilium Aurum kiadó. Zalabai elkötelezett kutatója volt Szenczinek és tudatosan dolgozott a zsoldárfordító emlékének és nevének köztudatban tartásáért. Erről később még szólni fogok.

Másik kedves tanárom néhai főtitiszteletű Molnár János dékán urunk, aki úgy kötődött Szenczihez, hogy Rétén szolgált lelkipásztorként és hozzá tartozott a szenci leányegyházközség. Nagy terve volt, hogy templomot fog építeni a zsoldárfordító szülővárosában, mert az mégsem lehet, hogy Szencen nincs református templom! El is indult az ügy és elkészültek a tervrajzok². Már telek is akadt, amit Szenc városa 99 évre bérbe adott volna a református egyháznak, s akkor jöttek az emberek. A telek környékén lakó szenciek tiltakoztak, petíciót írtak, hogy a tömbházaik között lévő területen, ahol eddig parkoltak, nehogy már egy templom épüljön! És a tiltakozásnak engedett az önkormányzat, így Molnár János nem élhette meg, hogy Szencen református templom épüljön. Egyébként máig változatlan a helyzet, vagyis nincs semmi a templomépítés körül.

Szencziről elnevezett közterületek

Utánanéztem, hogy Szlovákiában vajon hány településen van Szenczi Molnár Albert utca?³ Nagy meglepetésemre egyetlen települést találtam: Kisgérest. És, hogy hogyan lett Kisgéresben Szenczi Molnár Albert utca? A történet

¹ Zalabai Zsigmond: „*Szorgos adósa vagyok hazámnak*” avagy „*életemnek leírása*”. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 1993. ISBN80-85704-16-1

² A tervrajzokat, amelyeket az előadás prezentációjában be tudtam mutatni, köszönetet mondok nt. Bohony Beáta rétei református lelkipásztornak.

³ A <https://www.oma.sk/> honlapon lehet utca- és térnévre keresni.

arra is jó példa, hogy milyen hatással lehet egy jó tanár a diákjaira? Kisgérés jelenlegi polgármestere, Furik Csaba⁴, aki hajdan, magyar szakos hallgató volt Pozsonyban. Kedves tanára, Zalabai Zsigmond, az első órájukon megkérdezte, hogy van-e a hallgatók között valaki Kisgérésből? Csaba jelentkezett, majd Zalabai tanár úr feltette a kérdést: Tudja-e, hogy Szenczi Molnár Albert járt Kisgérésben, sőt ott is töltött egy éjszakát?” Furik Csabából később kisgéresi önkormányzati képviselő, majd polgármester lett. S amikor a 90-es években eljött az utcanevek aktualizálása, ő és néhai Nagy Menyhért, kisgéresi református lelkész, javasolta, hogy nevezzenek el egy utcát Szenczi Molnár Albertről, hiszen a neves zsolnárfordító járt Kisgérésben, egy éjszakát is eltöltött a faluban és nagyon valószínű, hogy a régi templomban este talán még prédikálhatott is egyet. Nos, így lett Kisgérésben Szenczi Molnár Albert utca.

Ha a kisgéresi modelt vennénk alapul, vagyis: ahol járt, ott nevezünk el egy utcát róla, akkor ma Felvidéken, legalább 60 településen⁵ viselhetné Szenczi Molnár nevét egy utca, tér, vagy valamilyen közterület. Hogy miért nincs így, abba én most nem mennék bele, főleg úgy nem, hogy vannak magyar településeink, Štúr utcával, Fučík utcával és Május 1. térrel, sőt akad még mindig Nálepka tábornok utca is, amivel semmi baj nincs, csak ők vagy nem a mieink, vagy olyan semmitmondó nevű utcáink vannak, mint a Kis utca, Nagy utca, Keskeny utca, Széles utca, meg ilyenek.

Természetesen a szülővárosában van egy 184 m széles tér, ami Szenczi Molnár Albert nevét viseli⁶, itt áll a Szenczi Molnár Albert Magyar Tanítási Nyelvű Alapiskola. Szencstől 14 km-re, dél-keletre fekszik Jóká. Ebben a 3.800 lakosú nagyközségben, a református templom előtti kis területet – három út által határolt néhány négyzetméteres háromszöget – nevezték el Szenczi Molnár Albert térnek. Közterületek vonatkozásában ez minden: Kisgérésben egy utca és egy-egy tér Szencen illetve Jókán.

⁴ A történet forrása Furik Csaba szóbeli közlése.

⁵ A Zalabai: *Szorgos adósa...* alapján.

⁶ <https://senec.oma.sk/u/namestie-alberta-molnara>

Szencziről elnevezett intézmények

Ha utánanézzünk annak, hogy hol vannak Szenczi Molnár Albert nevét viselő intézmények, akkor nem kell messze menni a szülővárostól. Ugyanis csak Szencen vannak Szenczi Molnár Albert nevű intézmények. A magyar alapiskolát az imént már említettem. Az alapiskola 1950. szeptember 1-én nyílt meg, három tanítóval⁷. Az 1958/59-es tanévben indult meg a gimnázium az alapiskola épületében. A középiskolások száma 1965-re megközelítette az ezer főt, így különvált az alapiskolától. Eleinte Általános Középiscola néven működött, majd az évek folyamán sokszor átalakult, végül 2001-ben vette fel Szenczi Molnár Albert nevét. Ma gimnázium és szakközépiscolaként működik az intézmény. A középiskola és az alapiskola mellett az 1953-ban alapított magyar óvoda is Szenczi nevét viseli. Az 50. évforduló tiszteletére, 2003-ban vették fel a nevet.⁸ Szencen tehát a magyar oktatási intézmények Szenczi Molnár nevét viselik.

A Szenci Múzeum – ahol egyébként Szenci emlékszoba is van – ugyancsak a zsoltárfordító személyével reklámozza magát a világhálón⁹. S ez így van jól!

Szencen, működött egy Szenczi Molnár Albert Klub is¹⁰, amit egy helyi kultúraszervező ember – Sebők György – hívott életre és működtetett 2000-tól kezdődően. A nyári szünet kivételével, havonta 1 klubestjük volt átlagosan 64–65 résztvevővel. A klub 2014-ben fejezte be működését. A 14 év alatt 140 kulturális, irodalmi, közművelődési, helytörténeti és társadalmi témájú programot valósítottak meg úgy, hogy a Kárpát-medence minden tájáról összesen 104 előadójuk volt ez idő alatt.

⁷ Az alapiskola honlapján hozzáférhető információk alapján. Lásd: <https://zsamszenciho.edupage.org/> (2024. március 20.)

⁸ A gimnázium és szakközépiscola honlapján hozzáférhető információk alapján. Lásd: <https://www.sosvjmsenec.sk/> (2024. március 20.)

⁹ Lásd: <http://mksk-senec.sk/muzeum-magyarul/> (2024. március 21.)

¹⁰ A klubról szóló alapinformációk forrása Sebők György személyes közlése.

Szencziről elnevezett rendezvények

A zsoldárfordító szülővárosához kötődik a Csemadok országos művelődési rendezvényei közül az egyik legismertebb, a Szenczi Molnár Albert Napok. Idén immár 55. alkalommal kerül megrendezésre¹¹. Az indulás, 1966-ben nem volt egyszerű. Így emlékezett a kezdetekre Gál Sándor¹², aki annak idején szenci lakosként, részt vett az elindításban. „Az elvitathatatlan tény, hogy Szenczi Molnár Albert szenci „ébresztése” a Polák családban született meg. Talán Imre bácsi vetette fel, de elképzeléssel, hogy Szenc nagy, de igencsak elfeledett szülöttjének az emlékét valamilyen módon fel kéne eleveníteni. Akkortájt adtunk nevet Komáromban a korábbi Országos Szavalóversenynek: lett belőle a ma is meglevő Jókai Napok. Gondolom – többek között – ez volt az egyik minta. Csak azért másféle tartalmat gondoltunk ehhez, amolyan tudósabbat – ami Molnár Albert hagyatékát használná fel. Lényegében nem is az volt a fő gond, hogy milyen legyen a Szenczi Molnár Albert Napok tartalma, hanem az, hogy az akkori politikai helyzetben ezzel a névvel rendezvényt szervezhessünk Szencen. ... A meggyőzést Polák Imre vállalta magára, felfegyverkezvén a marxista alapokon nyugvó magyar irodalomtudomány minden hozzáférhető, Szenczi Molnár Albertről szóló passzusával Természetesen a szlovák irodalom papi méltóságait is viszonyítási érvként használtuk. A sok utánajárás eredménye a hallgatólagos beleegyezés volt”¹³.

Így indult hát el 55 évvel ezelőtt a Szenczi Molnár Albert Napok, a szenci Polák család, Szabó János helyi Csemadok elnök, Herdics János gimnáziumi igazgató és Menczinger Sándor kultúraszervező¹⁴ és sok-sok szenci aktív magyar ember jóvoltából. Az első alkalommal Szenc város történetéről, Szenczi Molnár Albert életéről és a Szenci Közgazdasági Főiskola történetéről hangzottak előadások.

¹¹ A megnyitó ünnepség dátuma: 2024. október 4.

¹² Gál Sándor (1937-2021) szlovákiai magyar író, költő, publicista.

¹³ Gál Sándor: *Abogy elkezdődött* (A Szenczi Molnár Albert Napok genézise) In: Görföl Jenő (szerk.): *Magyaroknak magyarul*. Közművelődési Kiskönyvtár - 1.Csemadok Pozsony-vidéki Járási Bizottsága, Pozsony, k.é.n.

¹⁴ Lásd: „*Magyaroknak magyarul...*” 9.p.

A rendszerváltás után, a Csemadok erőteljesen nyitott a református egyház felé. Az utóbbi évtizedben a környék református lelképásztoraikérték fel a Napok nyitóünnepségén az ünnepi beszédre. Két évtized alatt legalább 15-16 református lelkész mondott ünnepi beszédet Szencen¹⁵.

Szenci Molnár Albert köztéri szobra

A Szenci Molnár Albert Napoknak köszönhetően van köztéri szobra a zsolnárfordítónak Szencen. A 25. Szenci Napok alkalmával 1994. október 28-án történt meg a szobor alapkövetétele és egy évvel később, 1995. október 14-én, volt az átadása.

Az ünnepi alkalomról így számolt be az Új Szó: „Szombaton délután Szencen leleplezték a város nagy szülöttének, Szenci Molnár Albertnek a szobrát. Nagy János szobrászművész márványba faragott, ülő alakos alkotása a helybeliek és a világ magyarjainak áldozatkészségével került a város főterére. A szobrot a Magyarok Világszövetsége képviselőjében Kolczonay Katalin, a város nevében Jozef Elšík polgármester avatta fel. A magyar humanista tudós, költő, műfordító és bibliamagyarázó életútját a szoboravató után a városi művelődési házban tartott ünnepi esten szónokok méltatták. Mikó Jenő, a Szlovákiai Református Egyház püspöke a magyar nyelv fejlesztésében és a magyar keresztyén gondolkodásban betöltött nemzet-történelmi és egyháztörténelmi jelentőségét emelte ki. Pomogáts Béta irodalomtörténész Szenci Molnár alkotó szellemisége mának üzenő elemeiről szólt. Halzl József, a Rákóczi Szövetség elnöke a szoborállítók elszántságát és cselekedetük nemességét méltatta. Czine Mihály egyetemi tanár a szellem templom-építőjének és a mai magyarok sorsának azonosságából meríthető megtartó erőről beszélt. Bauer Győző, a Csemadok elnöke a szlovákiai magyarságot érő sérelmek és a többségi nemzet részéről tapasztalható toleranciahiány kapcsán a társadalom felemás, képmutató állapotát vázolta. Dinnyés József daltulajdonos Szenci Molnár Albert százötven zsolnárából énekelt néhányat, s előadásában többször is megcsillant a zsolnáros istenhit végtelen

¹⁵ A névsor összeállítható a Csemadok honlapján található információkból. Lásd: <https://csemadok.sk/category/hirek/orszagos-rendezvenyek/muvelodesi-rendezvenyek/szenci-molnar-albert-napok/>

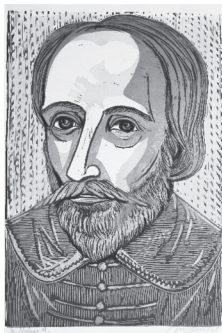
derűje, reménytelisége. Ezt teljesítette ki a magyarság huszadik századvégi lelkiállapotait összegző előadói esten Bárdos Ágnes”.¹⁶

Nagy János szobrászművész először egy egész alakos szobrot¹⁷ képzelt el, amint Szenczi egy korabeli íróasztalra támaszkodva dolgozik. Ez valami miatt nem tetszett a megrendelőknek. Így elkészült a második látványterv is: ugyancsak egy egész alakos bronz alkotás, amit egy íróasztalra támaszkodva dolgozik a zoltáros. Ez sem nyerte el a megrendelők tetszését. Így készült el a harmadik, ami alapjában véve ugyanaz a kompozíció: egy íróasztalnál, vagy pulpitusnál ülő Szenczi Molnár, akinek viszont már van arca és felismerhető vonásai. Ebből a látványtervből lett a szobor.

Emléktáblák, domborművek, grafikák

Szenczi Molnár Albert ábrázolásokat ismerünk, emléktáblákról, domborművekről is lenéz ránk a zoltárfordító.

Magyarországon számos emlékjele van, Utalunk itt például a debrecenire, a göncire és a göncruszkaira, mert talán ezek a legismertebbek. Minket viszont a felvidéki emlékjelek érdekelnek.

Természetesen Szencen, a köztéri szobor mellett, van egy faragott dombor-műve az alapiskolában és egy emléktáblája a szakközépiskolában. Legjobb tudomásom szerint ezen kívül Jókán, a templomban van egy Szenczi Molnár Albert emléktábla, amin a reformátusok himnusza, vagyis a 90. zoltár első sorai olvashatóak, természetesen Szenczi fordításában.

Nagy József grafikája

¹⁶ <https://emlekhelyek.csemadok.sk/emlekhelyek/szenczi-molnar-albert-szobra/>

¹⁷ Az előadás prezentációjában bemutatott fotókat a szenci Szenczi Molnár Albert szobor látványterveiről, köszönöm Görföl Jenőnek, a Csemadok OV titkárnak.

S ha már az ábrázolásoknál tartunk, van néhány Szentci portrénk. Némelyik hiteles¹⁸, némelyik nem annyira. A 30 éves korában készített és az idősebb fejfel készült arcképe mellett¹⁹, a Magyar Távirati Iroda is nyilvántart egy Szentci Molnár Albert portrét, persze nem azt, amit a Szentci kutatók hitelesnek tartanak.

Varga Lajos gradikája

S ha a felvidéki kötődéseknél maradunk, akkor szólnom kell Nagy József néhai pozsonypüspöki grafikus Szentci Molnár Albert színes linómetszetéről, amit több színben is lenyomott és Varga Lajos, somorjai grafikusművész Szentci Molnár Albert metszetéről, aminek története van. Zalabai Zsigmond tanár urat már emlegettem az elején. Ő és Varga Lajos jó barátok voltak. Zalabai tanár úr 1995 végén megkérte őt, hogy készítsen egy Szentci Molnár portrét²⁰, mivel a Comenius Egyetem magyar tanszékén létrehozták a Szentci Molnár Albert Alapítványt, ami a tanszék működését, a tudományos munkát és a diákok tanulmányi lehetőségeit volt hivatott segíteni.

Alapítvány és díj

A Szentci Alapítvány Szentci Molnár Albert-díjat²¹ is alapított és emléklapokat is adott ki. Igaz, csak a megalakulás évében, 1995-ben. Emléklapot kapott 5 oktató: Garaj Lajos, Jakab István, Szabó Mihály Gizella, Turczel Lajos és Zalabai Zsigmond tanár úr.

¹⁸ Három arcképe is fennmaradt. Lásd: <https://gepeskonyv.btk.elte.hu/adatok/Magyar/55Orlovsky/molnar/index.html>

¹⁹ Ezekről leírást találhat a Kedves Olvasó ebben a kötetben, Szabó András: Egy rendkívüli életpálya: *Szentci Molnár Albert* c. tanulmányában

²⁰ A történet forrása: Varga Lajos szóbeli közlése.

²¹ A Szentci Molnár Albert-díjról olvashatunk: Zalabai Zsigmond: „Az én katedrám”. In: A pozsonyi Magyar Tanszék múltja és jelene. A Comenius Egyetem Magyar Tanszékének 40 éve. Kalligram Könyvkiadó, A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete Pozsony, Pozsony, 2002. A díjazottak tanulmányban közölt névsora azonban eltér az általam közölt névsortól. Az itt közölt neveket a Varga Lajos grafikus által elkészített oklevelek és emléklapok – nála lévő – másolatai alapján állítottam össze.

És a Szenczi Molnár Albert-díj első díjazottjai 1995-ben: Jakob István, Lanstyak István, Jaroslava Pašiaková, Rákos Péter, Szeberenyi Zoltán és Zeman László tanárok voltak. Volt egy különdíj is, a pezsgő díj, ami igazából amolyan év tanára díj volt. Ezt 1995-ben Zalabai Zsigmond kapta meg. Az alapítvány később megszűnt, mivel Szlovákiában az akkori államhatalom megnehezítette az alapítványok működését.

A magyar tanszéken 1998-ban létrehozták helyette a Szenczi Molnár Albert Társulást²², ami igazából a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszékének munkáját és működését hivatott segíteni. A társulás céljai között bár ott van a Szenczi Molnár Albert-díj, ennek átadására 1995 óta nem került sor.

Plakettek

Végezetül tekintsük át azokat a felvidéki illetőségű plaketteket, amelyek a zsoltafordítóhoz kötődnek. A szenci Szenczi-szobrot készítő Nagy János, 1990-ben készített egy Szenczi Molnár Albert plakettet és Szabó Imre magyarországi éremművész is készített egy plakettet, amit a szencieknek adományozott²³.

Összegzés

Ha ujjbegyre szedjük Szenczi Molnár felvidéki kultuszának bizonyítékait, akkor nevét ott találjuk néhány közterületnél, intézménynél, szervezetnél, országos rendezvénynél, van egy köztéri szobra a szülővárosában és néhány emléktábla Szencen és környékén. Készült róla két linómetszet és két plakett. De igazából Szenczi Molnár Albert emlékezete minden felvidéki magyar református ember lelkében ott él, hiszen máig énekeljük a zsoltafordításait. Száz évvel ezelőtt még ennyire sem viselték utcák, vagy intézmények, rendezvények Szenczi Molnár Albert nevét, mint ma. Nem volt kultusza. Ám 1607. óta, amióta megjelent nyomtatásban „Szent Dávid királynak

²² Köszönet az alapinformációkért doc. Misad Katalin, PhD. tanárnőnek, a Comenius Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv- és Irodalom Tanszéke vezetőjének.

²³ Köszönöm a plakettekről készült fényképeket Görföl Jenőnek, a Csemadok OV titkárának.

és prófétának százötven zsoltári”, azóta zsoltárszövegei beleivódtak a magyar református lelkekbe és Szenczi szavaival teszünk bizonyosságot a hatalmas Istenről mindenkor, amikor elkezdjük, hogy „Tebenned bízunk, eleitől fogva”.

Irodalom:

1. ZALABAI Zsigmond: *„Szorgos adósa vagyok hazámnak” avagy „életemnek leírása”*. Lilium Aurum, Dunaszerdahely, 1993. ISBN80-85704-16-1
2. GÁL Sándor: *Ahogy elkezdődött* (A Szenczi Molnár Albert Napok genézise) In: Görföl Jenő (szerk.): *Magyaroknak magyarul. Közművelődési Kiskönyvtár - 1. Csemadok Pozsony-vidéki Járási Bizottsága, Pozsony, k.é.n.*
3. ZALABAI Zsigmond: *„Az én katedrám”*. In. A pozsonyi Magyar Tanszék múltja és jelene. A Comenius Egyetem Magyar Tanszékének 40 éve. Kalligram Könyvkiadó, A Magyar Köztársaság Kulturális Intézete Pozsony, Pozsony, 2002.

Internetes források

<https://www.oma.sk/> honlapon lehet utca- és térnévre keresni.

<https://senec.oma.sk/u/namestie-alberta-molnara>

<https://zsamszencziho.edupage.org/> (2024. március 20.)

<https://www.sosvjmsenec.sk/> (2024. március 20.)

<http://msks-senec.sk/muzeum-magyarul/> (2024. március 21.)

<https://csemadok.sk/category/hirek/orszagos-rendezvenyek/muvelodesi-rendezvenyek/szenczi-molnar-albert-napok/>

<https://emlekhelyek.csemadok.sk/emlekhelyek/szenczi-molnar-albert-szobra/>

SZERZŐINK

Szabó András, 1954-ben született, református lelkészi családban. 1973-ban érettségizett a Debreceni Református Kollégium Gimnáziumában, egyetemi oklevelet 1978-ban szerzett az ELTE BTK magyar-latin szakán. Dolgozott az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában, a Ráday Gyűjteményben és az MTA Irodalomtudományi Intézetében. Jelenleg Károli Gáspár Református Egyetem BTK professzor emeritusa, 1996-tól különböző tisztségeket is viselt ezen az egyetemen; volt tanszékvezető, intézetvezető, dékánhelyettes, dékán, rektorhelyettes. Alapító tanárként, húsz éven át, 2004 és 2024 között a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Karának professzora volt. 2001 és 2004 között a Veszprémi (ma Pannon) Egyetemen is tanított. Szakterülete a régi magyar irodalom, azon belül is főként a reformáció és a késő humanizmus irodalma, különös tekintettel Károlyi Gáspár és Szenci Molnár Albert munkásságára, valamint a magyar-német kapcsolatok, a magyar diákok németországi peregrinációja a 16-17. században.

Petróczi Éva 1951-ben, Pécsen született, anyja: dr. Nemerey Éva, tanár-művészettörténész, apja dr. Ludwig Károly orvos. Érettségi: Pécs, Janus Pannonius Gimnázium, egyetem: JATE, Angol Speciális képzés szak, dr. univ. és PhD fokozatait itt, habilitációját Miskolcon szerezte. Jelenleg a KIDA (a Károli Interdiszciplináris Akadémia) vendégtanára. A Selye János Egyetem egyik alapító tanára, a Szenci Molnár Napok és a Csemadok gyakori előadója volt. Kutatási területei költészetelmélet-történet (reneszánsz), továbbá puritanizmus-kutatóként 14 tudományos könyvet publikált, a 15. e műfajban férjével közös Szenci Molnár-kötete: „Szenci Molnár Albertről - Két hangon, születésének 450. évfordulójára”. Egyik kétnyelvű tudományos könyve, a magyar-angol nyelvű „Prédikátorok és poéták” 2015-ben, Komáromban jelent meg, a Szlovákiai Református Keresztyén Egyház kiadásában. Vendégtanára volt a Selye János Egyetem mellett kétszer a leuveni, egyszer az olomouci, előadott az Oxfordi Keston Institute-ban Antwerpenben, a Lessius Főiskolán, Amerikában a UCLE-n, a bécsi és a leuveni Collegium Hungaricumban. Tanított a Veszprémi és a Szegedi Egyetemen is. Műfajai: irodalomtörténet, költészet, kritika, széppróza, műfordítás, publicisztika,

gyermekirodalom. Tanított régi magyar és régi angol irodalmat, műfordítást, alkotó írást. Fontosabb kitüntetései: József Artula-díj, Károli Gáspár-díj, a Magyar Rádió Nívódíja, a Protestáns Újságírók Szövetségének Rát Mátyás Életmű-díja, Széchenyi István docensi Ösztöndíj. Eddig - a gyerekkönyvfordításokkal együtt közel 60 könyvet publikált, az elektronikus médiában (rádió, TV) is gyakran jelen van, a YouTube-on számos portréfilmje, s vele készült riportok láthatók. Számos külföldi konferencián adott elő, Angliától Szlovákiáig, Romániáig és Hollandiáig, ugyanígy kutatói ösztöndíjakat is kapott, leggyakrabban Németországba és Nagy-Britanniába. Férje: dr. Szabó András professzor, 4 gyermeke és 7 unokája van.

Süll Kinga, lelkészcsaládból származik. A Selye János Egyetem Református Teológiai Karán szerzett teológiai diplomát, később 2013-ban ugyanitt PhD. fokozatot. A németországi Evangelische Hochschule für Kirchenmusik Halle an der Salle intézményben szerzett Diplom-A Kirchenmusik, majd kórus- és zenekarvezetés művészi képzést. 2003-tól folyamatosan munkálkodik a Szlovákiai Református Keresztény Egyházban, ahol jelenleg az Egyházzenei Osztály igazgatója és az egyházzenei ügyekért felelős zsinati tanácsos. Jelenleg a Selye János Egyetem Református Teológiai Karának adjunktusa. Tizenegy éven keresztül aktívan részt vett a Kodály-módszer alapján kidolgozott Ringató művészeti nevelésben. Jelenleg a FIRESZ Cantate Domino kórus és a komáromi Comorra kamarazenekar karnagya. Férjével öt gyermeket nevel Komáromban.

Péter Éva, zenetanár, Kolozsvárott született, 1965-ben Főiskolai tanulmányait Kolozsváron, a „Gheorghe Dima” Zeneakadémián végezte, 1995-ben. 2005-ben doktorált. Disszertációjának címe: Református gyülekezeti énekek az erdélyi írott és szójhagyományos forrásokban. Zenei pályáját templomi organistaként kezdte, majd 1996-tól a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Református Tanárképző Karán tanít, jelenleg docensi beosztásban. Az Erdélyi Református Egyházkerület zenei előadójaként tevékenyen részt vesz a kántorok továbbképzésében.

Kerekes József István 1989-ben érettségizett Nagyváradon. 1990-1995 között Kolozsváron végezte el a teológiát, a Protestáns Teológiai Intézetben. 1995-96-ban segédlelkész Nagyváradon. 1996-2000 között gyülekezet-alapító

lelkipásztor Szatmárnémetiben, helyettes lelkési minőségben. 2000-2001 között intézményvezető és diakóniai szakelőadó. Az általa vezetett intézmény elnyeri a „Közjó szolgálatában” elismerést. 2001-2007 között missziói előadótanácsos. 2008-tól 2020-ig parókus lelkipásztor Nagyváradon. 2020-tól a Babes-Bolyai Tudományegyetem Ökumenikus Doktori Iskolájának hallgatója. Doktori védésére 2024. február 27-én került sor, egyháztörténet diszciplínában, Magna cum laude minősítéssel. Jelenleg a Református Vallástanár- és Zeneművészeti Kar református valláspedagógia szakán a III. évfolyam végzős hallgatója.

Somogyi Alfréd, református lelkipásztor, egyháztörténész, egyházjogász. A Selye János Egyetem Református Teológiai Kara Történeti Tudományok Tanszékének docense, jelenleg a kar dékánja. 1970-ben született Losoncon, pedagógus szülők gyermekeként. A füleki magyar gimnáziumban érettségizett, majd magyar-történelem szakos hallgató volt Pozsonyban, a Comenius Egyetem bölcsészkarán. Az 1989-es rendszerváltás után újságíró lett. 1991-től a Szlovák Rádió Magyar Főszerkesztőségében volt híradós szerkesztő-műsorvezető, majd 1996-tól Budapesten, a Duna Televízió Híradójának volt külpolitikai szerkesztője, később vezető szerkesztője. Teológiai tanulmányait 1994-1999 között a komáromi Calvin J. Teológiai Akadémián végezte. 2000-ben hagyta ott a médiát és lépett lelkési szolgálatba az Apácaszakállasi Református Egyházközségben, ahol máig szolgál. 2015-2020 között a Pozsonyi Református Egyházmegye esperese. 2007 óta volt óraadó tanár a Selye János Egyetem Református Teológiai Karán, 2014-től főállású oktató. Doktori fokozatait – 2008-ban ThDr. és 2010-ben PhD. – a Selye János Egyetem Református Teológiai Karán szerezte egyházjogból és egyháztörténetből, ugyancsak itt habilitált 2021-ben. Nős, négy felnőtt gyermeke és két unokája van.

„AZ ÚRISTEN VAGYON MIVELÜNK...”

Szenci Molnár Albert Emlékkonferencia Konferenciakötete

Első kiadás

Kiadó: Selye János Egyetem Református Teológiai Kara

Szerzők: Dr. Kerekes József István, PhD., Dr. Péter Éva, PhD., Dr. habil Petrőczy Éva, PhD.,
doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD., Mgr Süll Kinga, PhD., Prof. Dr. Szabó András, DSc.

Szerkesztő: doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD.

Grafikai munkák, tördelés, borítóterv: Nagy Angéla

Nyomdai munkák: DMC s.r.o.

ISBN 978-80-8122-499-7

„...PÁN BOH JE S NAMI...”

Zborník z pamätnej konferencie Alberta Molnára Szenciho

Prvé vydanie

Vydavateľ: Reformovaná teologická fakulta Univerzity J. Selyeho

Autori: Dr. Kerekes József István, PhD., Dr. Péter Éva, PhD., Dr. habil Petrőczy Éva, PhD.,
doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD., Mgr Süll Kinga, PhD., Prof. Dr. Szabó András, DSc.

Redaktor: doc. ThDr. Somogyi Alfréd, PhD.

Grafická úprava, príprava na tlač, dizajn knihy: Nagy Angéla

Tlačiarenské práce: DMC s.r.o.

ISBN 978-80-8122-499-7

ISBN 978-80-8122-499-7

9 788081 224997